

# De politiserade almarna:

## Studier kring almstriden i Kungsträdgården 1971

Uppsats för magisterkurs  
Etnologi  
Höstterminen 2001  
Peter Du Rietz  
Handledare: Barbro Klein

## Abstract

Denna uppsats undersöker hur en plats tilldelas värde, utifrån vad som utspelas där, och hur detta manifesteras av dem som vistas där och i sättet att utforma platsen. Exemplet är södra delen av Kungsträdgården och den - genom en flitig massmediebevakning - välbekanta almstriden, som pågick där våren 1971. Genom en historisk analys av platsen visas hur dess betydelser växer fram och hur dessa betydelser rymmer underliggande konflikter som ställs på sin spets under själva almstriden.

Konflikten skildras genom intervjuer och utdrag från massmedierna. Ett särskilt avsnitt ägnas den politiska grupp, Alternativ stad, som organiserade motståndet mot nedsågningarna.

KAPITEL 1: INLEDNING .....	4
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING	4
TEORETISK INSPIRATION	4
TIDIGARE FORSKNING, DOKUMENTATION OCH SKÖNLITTERÄRA INFALLSVINKLAR	5
MASSMEDIERNA	6
FÄLTDOKUMENTATION OCH INTERVJUMATERIAL	7
<i>Informanterna</i>	8
UPPSATSENS INNEHÅLL OCH UPPLÄGG	8
KAPITEL 2: ALMSTRIDENS BAKGRUND .....	10
ETT NYTT STOCKHOLM	10
ALTERNATIV STAD	11
ALMPROCESSEN	12
DET DRAR IHOP SIG - MELLAN DEN DEMOKRATISKA BYRÅKRATIN OCH HOPPLÖSHETEN	14
KAPITEL 3: OMRÅDETS HISTORIA OCH BETYDELSE FÖR STOCKHOLMARNAS ..... 15	15
KARL XII:S TORG I ETT HISTORISKT PERSPEKTIV	16
<i>1868 års händelser.</i>	16
<i>Historien sitter i väggarna</i>	18
TEHUSET TETLEY	21
GRÖNSKAN SOM SYMBOL	24
KAPITEL 4: ALMARNAS VÄNNER .....	26
KAPITEL 5: BLODET ROPAR UNDER ALMARNAS .....	30
LUGNET FÖRE STORMEN	31
EN STRID I NATTEN	32
FOLKFEST OCH BRÅK	34
KAPITEL 6: SLUTDISKUSSION .....	39
LITTERATUR- OCH KÄLLFÖRTECKNING .....	43
LITTERATUR	43
TIDNINGAR / TIDSKRIFTER	44
OTRYCKTA KÄLLOR	44

## KAPITEL 1: INLEDNING

Låt oss slå sönder myten om det demokratiska svenska "folkhemmet", om "Trivselsverige". Låt det framstå som vad det är: Ett land där folket förtrycks av sitt eget "representativa" system. Därför, kamrater - HÅLL UT! Ned med staten - fantasin till makten (Ur brev "Till kamraterna vid almdungen" från "Anarkisterna i Lund". Citat efter Sundström 1981, del 3:201).

Citatet ovan refererar till almstriden i Kungsträdgården, då en kamp om rummet och dess betydelser snabbt förvandlades till något mycket större. Almaktivisterna hyllades i citatet för sin kamp mot ett förljuget system och frågan om några träds bevarande blev en fråga om demokrati och styrelseskick. När almarna hade räddats utbrast det socialdemokratiska finansborgarrådet Hjalmar Mehr:

*- Den saken är klar, vi har tvingats böja oss för detta nya inslag som heter våldet på gatan. [...]  
...det här är ett nederlag för demokratin. Märkligt att inte ledarskribenterna uppfattat den aspekten. Våldet godkänns nu som ett argument (Hjalmar Mehr, intervjuad av Aftonbladet, 710518).*

Detta är drastiska kommentarer som belyser en märkligt stark händelse i svensk politisk historia. Frågan gällde inte svensk neutralitet, ej heller skatte- och budgetpolitik. Ej heller var det en välfärdsfråga eller en utbildningsfråga. Det var en fråga om ett antal träd och det offentliga stadsrummet. Det var en fråga vars symboliska laddning uppenbarligen satte folks känslor så mycket i svall att till och med tron på demokratin skakade. Denna uppsats handlar om de händelser, symboler och betydelser som innehöll en sådan laddning att de föregående citaten gjordes möjliga.

### ***Syfte och frågeställning***

Syftet med denna uppsats är att visa hur en offentlig plats tilldelades ett antal betydelser och hur dessa betydelser sedan manifesterades i mänskligt handlande - som i sin tur bidrog till att forma nya meningar i ett dubbelriktat samspel som produkt-producent. Min ambition är att skildra och analysera de konfliktfyllda moment och de strider om betydelser som rasade kring Kungsträdgårdens almar och som bidrog till att tydliggöra - men även omforma stockholmarnas syn på almarna och Kungsträdgården samt i förlängningen även synen på staden.

Jag utgår från ett antal frågeställningar, i vilka jag kommer att fördjupa mig i var sitt kapitel. För det första frågar jag vad almarna och området kring dessa träd egentligen betydde för stockholmarna. Jag fortsätter sedan med att ställa frågan vilka det var som stred för dessa träd och hur man stred.

### ***Teoretisk inspiration***

I detta avsnitt kommer jag kortfattat att redogöra för den teoretiska inspiration som har format denna uppsats. Teorierna kommer att presenteras närmare i de kapitel där de får sin största betydelse. Jag kommer här även att presentera det material som uppsatsen bygger på. Eftersom jag i denna uppsats ägnar mig åt frågor kring offentliga rum och skapandet av mening kommer jag att röra mig i ett teoretiskt spänningsfält som rymmer två huvudsakliga inriktningar. För det första använder jag mig av teorier om rummet så som de har formulerats av

tänkare som Henri Lefebvre och Manuel Castells och återgivits av Edward Soja. Här framstår det offentliga rummet som en social produkt - en arena fylld med strider kring olika betydelser. Rummet blir en förutsättning för, och ett förtingligande av, social handling och sociala relationer. Platsen ses alltså som en produkt och en producent och det är i spänningsfältet mellan dessa roller som konflikter uppstår. Dessa tankar kommer att användas i kapitel tre, då jag tittar på nedre Kungsträdgårdens bakgrund och hur dess betydelser kommit att växa fram.

Den andra teoretiska inriktningen jag använder mig av berör offentliga ritualer och här har antropologen Victor Turner spelat en stor roll. Även han har ägnat sig mycket åt konflikttemat, men från ett ritualteoretiskt perspektiv. Det konfliktfyllda sociala dramat, menar han följer rituella mönster och faser i vilka symboler används såväl som alstras. Träd är uråldriga symboler som bland andra James Frazer har ägnat stor uppmärksamhet åt i det numera mycket omtvistade verket *Den gyllene grenen*. Även Carl-Herman Tillhagen är en av många som har beskrivit trädens betydelse och användning som symboler.

### ***Tidigare forskning, dokumentation och skönlitterära infallsvinklar***

Jag har använt ett ganska brett register av material - allt från intervjuer, till analyser av skönlitteratur och behandlingen av almkonflikten i dags- och kvällspressen.

Kjell Sundströms närmare 600 sidor långa och ambitiösa rapport i tre delar (Sundström 1981) har varit ovärderlig i arbetet. I denna rapport har han samlat ihop de handlingar han på något sätt tycker är relevanta i en diskussion om almarna. Varvat med hans egna, ofta cyniska och ironiska kommentarer, kan vi följa ärendet från de första diskussionerna om en ny tunnelbanelinje från city mot nordväst (Järva) vid 1950-talets mitt, till de explosiva vårdagarna 1971. Sundström presenterar ärendet genom citat från mötesprotokoll, brev, promemorior, insändare, tidningsartiklar - allt i en kronologisk ordning som nästan följer ärendets utveckling dag för dag. Sundström var själv mycket engagerad i striden kring almarna och figurerar även i den film som Filmligan gjorde om almstriden.<sup>1</sup> Möjligtvis kan detta engagemang, tillsammans med de syrliga kommentarer han faller i boken minska hans trovärdighet en smula. Hans stora förtjänst är emellertid de ihopsamlade dokument han redogör för och som ger en översikt över ärendet som annars skulle ta i anspråk betydligt mer tid än vad som vore möjligt i förberedelserna till en magisteruppsats. Genom dessa dokument kan man följa de tankegångar som florerade i utredningsarbetet och beslutsfattandet, och som har en direkt relevans för detta arbete, i dess förhållande till värderingar och tankegångar hos almaktivister. Sundström hörde själv till den krets som redan innan almprocessen inleddes tillbringade sin tid vid tehuset i almarnas skugga. Han omfattades av den kultur som var förhärskande på denna arena. Något som saknas hos Sundström är däremot en bredare analys av det insamlade materialet.

Under den period då jag arbetade med denna uppsats kom göteborgsetnologen Ulf Stahre ut med sin avhandling "Den alternativa staden: Stockholms stadsomvandling och byalagsrörelsen" (Stahre 1999). I denna avhandling ligger huvudperspektivet på själva byalagsrörelsen, vilken Alternativ stad var en del av. Stahre uppehåller sig dessutom givetvis en del vid almstriden och gör några iakttagelser och analyser. Man kan säga att där han närmar sig almstriden från ett intresse för den sociala rörelse som organiserade motståndet, så närmar jag mig almstriden utifrån ett intresse för ett av Stockholms stadsrum och hur detta stadsrum används. Infallsvinklarna skiljer sig alltså åt något, vilket inte hindrar att Stahres bok har utgjort en inspirationskälla och ett material mot vilken jag har kunnat bolla idéer och tankar.

Stahre ger även en bakgrund till byalagsrörelsen och dess protester, i och med att han tar upp den stadsomvandling Stockholm genomgick under 1900-talets tredje kvartssekel. Detta gör även förre stadsbyggnadsdirektören Göran Sidenblad i sin bok "Normalm förnyat 1951-

---

<sup>1</sup> Filmligan, 1971: ALMARN I KUNGSTRÄDGÅRDEN

1981". Där kan man även finna en kort redogörelse för almärendet. Stockholms 1900-tals historia och dess planärenden är helt central för förståelsen av almkonflikten.

Platsens tidigare historia har jag studerat utifrån redan publicerat material som till exempel Staffan Tjernelds klassiska "Stockholmsliv", Claës Lundins likaledes klassiska "Nya Stockholm" och Per Wästbergs antologi "Kungsträdgården". Den sistnämnda är en samling med texter i vilka Kungsträdgården figurerar. Skönlitterära skildringar blandas med essäer, självbiografiska utdrag och dikter från en rad olika författare. Denna bok har gjort ett stort intryck på mig och fått mig intresserad av hur sådant material kan användas i ett etnologiskt arbete. I den skönlitterära texten finns ett oerhört rikt material. Man får emellertid inte glömma att skönlitteratur är just fiktion, vilket inte hindrar att författarna ofta träffar huvudet på spiken eller åtminstone ger oss en aspekt av den värld och den omgivning de skildrar. Vår bild av Kungsträdgården har i hög grad formats av författare som Hjalmar Söderberg. När vi tittar på skönlitteraturen kan vi fråga materialet vilken aspekt på Kungsträdgården som kommer fram i skildringarna. Vad låter författaren hända där och vilka händelser framhåller författaren? Vilka rör sig där? Hur ser livet ut där? Använder författaren måhända Kungsträdgården på ett sätt som belyser eller driver med brett spridda tankar om platsen? Vi kan med skönlitteraturen ta del av en tidsanda och en känsla för det geografiska rummet. Har vi väl kommit så långt så har vi börjat spåra bakgrunden till striden om almarna i Kungsträdgården.

I de fall då det litterära verket haft stor spridning, kan det även fungera som något av en självuppfyllande profetia. En kultbok skapar ofta kult.

## ***Massmedierna***

Massmedierna<sup>2</sup> tycks alltså ha detta inflytande på folk, varför det är av intresse att se hur platsen kring almarna omnämns före almstriden, samt vilka händelser som utspelats där. Vid tiden för almstriden hade massmedierna börjat få en allt mer betydelsefull roll i samhället. I den offentliga debatten började massmediesamhällets tänkare peka på hur massmedierna fungerar. Samhällsgrupper och organisationer lärde sig att utnyttja tidningar och etermedier för sina egna syften. Greenpeace och den holländska Provoroörelsen gjorde detta till huvudstrategier. Som uppsatsen kommer att visa var almaktivisterna inspirerade av detta sätt att arbeta. Lika mycket som aktivisterna använde det geografiska rummet till sin strid använde de även massmedierummet. Massmediernas närvaro vid almarna kom att påverka själva striden för almarna. Massmedieforskaren Karin Becker (1995: 242) pekar på hur "medierna spelar en avgörande roll, när händelseförlopp övergår till att bli ritualer". Genom att välja ut just en offentlig händelse som intressefokus lyfter massmedierna, med sin starka genomslagskraft fram just denna situation till att bli en historisk vändpunkt. Deltagarna i händelser som dessa blir medvetna om mediernas närvaro och att metaberättelser håller på att konstrueras. Händelserna omritualiseras och får symboliska betydelser som "sträcker sig utanför den konkreta miljö där den utspelar sig" (a.a. s. 242). Det som kallas för mediehändelser uppstår.

Bland almaktivisterna fanns folk som arbetade i massmedievärlden och visste hur den fungerade. Inte bara visste man vilka knappar man skulle trycka på för att komma på nyhetsplats, man hade dessutom en direkt tillgång till nyhetsredaktionerna. Ledande socialdemokrater pekade på detta och på hur den allmänna opinionen påverkades på ett för socialdemokraterna negativt sätt. Man var inom socialdemokratins upprörda över hur ett fåtal personer med goda mediekontakter kunde påverka folks åsikter.

---

<sup>2</sup> Här använder jag termen massmedia i betydelsen medium som riktar sig till ett stort flertal. Massmedier är med detta sätt att se tidningar, radio, TV, filmer, böcker. Termen är alltså ej begränsad till enbart journalistik, vilket betydelsen lite slarvigt ofta kommit att bli i dagligt tal.

Samtidigt arbetade även socialdemokratins åsiktsmaskineri för fullt. Den fackföreningsägda kvällstidningen Aftonbladet kunde (710512) till exempel ha följande rubrik på sina sidor:

- Vi vägrar att fälla almarna! Så säger firman som skulle såga ned träden efter nattens batalj med kändisar och poliser i Kungsträdgården

Förvisso fanns det ett antal celebra personer på plats vid almarna under "nedsågningsnatten", men att göra rubrik av det på nyhetsplats ger oss en vilseledande bild av händelsen. Genom att föra fram kändisarnas närvaro kunde man skapa en bild av att aktionen inte backades av vanliga, normala människor. Genomgående var Aftonbladet den mest almkritiska av de tidningar som rapporterade från almstriden. Jämförelsematerialet är alltså stort. Vissa uppgifter får vi emellertid enbart från en källa, som till exempel Aftonbladets uppgift att Kungsträdgården var smyckat av svarta sorgflor som vajade i vinden. Ingen annan tidning skriver om detta och ingen av mina informanter kan påminna sig detta, som förvisso verkar vara rimligt med tanke på att det planerades en "begravningshögtid" för almarna och en informant berättar om att kors hade fästs på träden. Bilden av de svarta sorgfloran som vajar i vinden är känsloladdad och betydelseladdad, men har de svarta sorgfloran verkligen vajat i andra vindar än journalistens och kan jag använda mig av uppgiften?

Självfallet kan jag använda mig av uppgiften ur ett medieanalytiskt perspektiv - det var så tidningarna (i det här fallet Aftonbladet) berättade om en känsloladdad händelse - sant eller falskt spelar i det hänseendet mindre roll. Etnologin och medievetenskapen har under senare år kommit att närma sig varandra från båda hållen - etnologer studerar i högre grad massmediefenomen och medieforskare använder sig allt oftare av kvalitativa etnologiska arbetsmetoder.

Jag har läst alla de stora stockholmstidningarnas nummer vid tiden för almkonflikten.<sup>3</sup> Den information som detta har gett har jag behandlat med ett kritiskt filter. Detta betyder att jag har fått slipa ner de värsta överdrifterna och, för att ta exemplet ovan, inse att beskrivningarna inte alltid speglar verkligheten. Jag har dessutom jämfört tidningsrapporterna med varandra för att därigenom få en bild av händelserna, som i allt väsentligt tycks vara korrekt.

### ***Fältdokumentation och intervjumaterial***

Uppsatsen är emellertid inte en rent medieanalytisk undersökning. Mitt fokus ligger på platsen och händelserna (rum och tid), snarare än på en intertextuell dimension.

Jag har tillbringat en hel del tid på den arena där händelserna utspelade sig 1971. Under sommaren 1996 satt jag ofta i Kungsträdgården och studerade folklivet med anteckningsblocket i handen. Syftet var att lära känna parken, bekanta mig med dess liv och se hur parken används. Denna fältstudie resulterade i en 18 sidors fältdagbok<sup>4</sup>. Jag har även intervjuat ett antal personer, vilka var med under almstriden 1971. Företrädesvis, men inte utan undantag, har jag valt medlemmar i Alternativ Stad (AS) - för att därigenom få med personer som var djupt engagerade i ärendet, framför medlemmarna från den nyfikna massan som tittade på och sedan kunde säga att de var med. Eftersom Alternativ Stad var arrangörer för det mesta av motståndet mot nedsågningarna bidrog givetvis dess representanter till att sätta sin prägel på motståndet.<sup>5</sup>

Vid en analys av informantens utsagor bör man hålla i minnet dessa intervjuer hölls drygt 25 år efter själva almstriden. Ibland sviktar minnet, ibland påverkas det av senare händelser och

<sup>3</sup> Dessa är Aftonbladet (AB), Dagens Nyheter (DN), Expressen (Expr.) och Svenska Dagbladet (SvD)

<sup>4</sup> Förvaras hos författaren.

<sup>5</sup> Alternativ Stad satte sin prägel på motståndet men, som Stahre (1999) påpekar, kontrollerade de inte alltid skeendena.

ställningstaganden, ibland friserar människor minnen för att bättre passa in i bilden av dem själva och omvärlden. Ofta blir intervjuer intressantast i förhållandet till den intervjuade - hur denne väljer att berätta sin historia och vad denne berättar samt kommer ihåg. Intervjuerna har utgjort stimulerande diskussioner om almstriden. De har gett mig en bakgrundsinformation som har varit ovärderlig. De har gett mig redskap att gå vidare i arbetet, nyttig kunskap och en närvarandekänsla som annars är svår att få.

### **Informanterna**

Jag har intervjuat sex personer som vid tiden för almdramat var mellan 20 och 33 år. De engagerade sig alla för almarnas bevarande, mer eller mindre aktivt.

Jag har anonymiserat informanterna och bestämt mig för att inte ge dem påhittade namn. Istället benämner jag dem i den ordning som de intervjuades. Sålunda kommer de att refereras som A1, A2, A3, A4, A5. I den fjärde intervjun deltog ytterligare en informant - B4. Intervjun med A4 och B4, vilka är ett levnadspär, var den enda som utfördes utan bandspelare. Denna intervju fick bitvis karaktären av ett nostalgiskt drömmande tillbaka till deras ungdomstid tillsammans. Övriga intervjuer har bandats och transskriberats.<sup>6</sup> De citat som förekommer i texten kan ibland vara något redigerade för att underlätta läsbarhet och förståelse. Ordval och betydelse står däremot oförändrat. Citat av informanterna samt återgivande av talspråk till exempel från intervjuer i pressen återger jag med kursiv stil, till skillnad från citat från skrivna källor.

Gemensamt för informanterna är att de alla har någon form av akademisk bakgrund. De hade vid tiden för almaktionen alla studerat, eller var mitt uppe i studierna vid universitetet. Fyra av informanterna - A1, A4, B4 och A5 - var starkt engagerade i Alternativ stad, de övriga två beskriver sig som samhällsmedvetna personer som ofta engagerade sig och deltog i manifestationer och demonstrationer. Informanternas yrken är idag vitt skilda. Där finns en arkitekt, en snickare, en redaktör, en kanslist, en journalist och en direktör vid en kommunal myndighet. Den senare har gått en intressant väg och är nu chef för just den myndighet han 1971 protesterade emot. Samtliga informanter karaktäriserade sig som - åtminstone 1971 - hörande till vänsterkanten på den politiska scenen.

### ***Uppsatsens innehåll och upplägg***

I kapitlet om Almstridens bakgrund har jag fokuserat den period i 1900-talets historia som kom att leda fram till almstriden. Det är alltså tiden och historien som är betydelsefull i detta kapitel, tillsammans med själva sakfrågan om almarnas vara eller icke vara - vilken var rotad i de processer som staden gick igenom under denna epok i Stockholms historia. Som en konsekvens av dessa processer formades även en reaktion och ett motstånd som jag även kommer att försöka skildra här.

I det därefter följande kapitlet, där jag ställer frågan vad almarna betydde för invånarna sätter jag fokus på rummet. Här ägnar jag mig åt de betydelser som stadsrummet som omgav - och alltså omger - almarna, genererat. Hur har människor använt Karl XII:s och Karl XIII:s torg, hur har detta stadsrum fyllts med mening och vilka är det som har använt rummet mest?

I kapitel fyra frågar jag vilka som stred för almarna. Alla källor visar att det var en heterogen skara, men det skulle visa sig att synen på dem som engagerade sig för almarna antydde att det var en ganska homogen grupp. Detta fick en ganska stor betydelse i debatten. Jag skulle alltså lika gärna kunna fråga hur man såg på dem som engagerade sig för almarna.

Därefter följer ett kapitel som fått titeln "Blodet ropar under almarna". Med hjälp av tidningar och informanter försöker jag skildra händelserna vid almarna den vårvecka 1971 då

---

<sup>6</sup> Band och utskrifter förvaras hos författaren.



striden om almarna rasade som häftigast.

Jag avslutar till sist uppsatsen med en slutdiskussion i vilken jag inte bara försöker knyta ihop empirin med teorin, utan även försöker titta lite på några av almstridens konsekvenser.

## KAPITEL 2: ALMSTRIDENS BAKGRUND

I detta kapitel ska jag redogöra för almärendets bakgrund i strävandena att förnya och modernisera Stockholm, och hur detta kom att kollidera med den nya alternativa rörelsen. Vi ska se att striden vid almarna i maj 1971 föregicks av nästan ett års opinionsarbete och försök till förhållande, för att förhindra den nedsågning som tycktes allt mer oundviklig.

### *Ett nytt Stockholm*

Vid tiden för almstriden 1971 hade Stockholms innerstad under ett tjugotal år genomgått drastiska förändringar vad gäller dess fysiska gestaltning<sup>7</sup>. Under det tjugonde århundradet hade man sett sig tvungen att anpassa stormaktstidens gamla stadsplan på nedre Norrmalm till moderna krav. De gamla smala gatorna breddades för att tillgodose den tilltagande biltrafiken. Genomfartsleder anlades, parkeringshus byggdes och tunnelbanelinjer drogs fram.

Omdaningen hade emellertid inte enbart infrastrukturella skäl. I USA hade man sett hur många städers centrum förslummades i takt med att städerna växte. Detta ville man undvika genom att på ett funktionalistiskt sätt planera staden. Gamla bostadshus i city revs och ersattes med kommersiella och administrativa byggnader. I stadens yttersta periferi byggdes förorter, vilka skulle kunna tillfredsställa människors behov av ljus och grönska genom att man byggde luftigt och med väl tilltagna parkstråk. Den 1954 invigda ABC-staden Vällingby väckte ett stort intresse i omvärlden och många svenskar och stockholmare tycktes vara tämligen nöjda med det nya moderna Stockholm som höll på att växa fram, även om några rynkade på ögonbrynen åt citykvarterens rivningsgropar och menade att de hade en kuslig likhet med krigsårens lämningar nere på kontinenten. Givetvis fanns det diskussioner kring värdet av bevarande, kontra värdet av nybyggnationer, men motståndet var inte värre än att omdaningen kunde fortskrida genom ett närmast oändligt myller av partipolitiska kompromisser. Enigheten bland de förtroendevalda i kommunfullmäktige var närmast total, då de - med dåvarande stadsbyggnadsdirektören Göran Sidenbladhs ord - alla hade "en slev i samma gryta" (Sidenblad 1985: 48). De starkaste anhängarna för dessa omdaningar kunde man emellertid finna i den effektiva majoritet som Socialdemokraterna och Folkpartiet utgjorde tillsammans. Inom dåvarande Högerpartiet fanns dock ett visst motstånd (jfr Stahre 1999).

Under 1960-talet tilltog protesterna. I protest mot stadsplanen "City 62" skrevs under vintern 1962-63 två stycken upprop, där en rad mer eller mindre celebra personligheter krävde större hänsyn till den befintliga stadsbilden. Efter dessa upprop ökade kritiken under resten av sextiotalet. Under årtiondets senare del kom den nya vänsterrörelsen att aktiveras enligt kontinentala och amerikanska förebilder. En bidragande orsak till detta var det stora antalet födda på 1940-talet, som nu hade vuxit upp och i högre grad än tidigare generationer sökt sig till universiteten. 1968 blev märkesåret då man kunde protestera mot Vietnamkrig i FNL-rörelsen, Rhodesia i Båstadsaktionen och utbildningspolitik i kårhusockupationen. Det blev även året då man kunde fira alternativ jul och då förorterna började bli föremål för allt mer högljudda protester. Skärholmen invigdes, vilket fick Lars-Olof Franzén att utropa "Riv det!", i Dagens Nyheter.

I den nya vänstern frodades en annan syn på staden än den förhärskande funktionalistiska stadsplaneringens. Till stor del hade denna vänster ärvt det konservativa organiska tänkandet kring staden och hyste även ett miljötankande som stod helt i kontrast till den stadsplanepolitik som hade förts under de föregående tjugo åren. Den organiska synen på staden innebar ett

---

<sup>7</sup> För en mera omfattande framställning av cityomdaningen och almkonfliktens förspel hänvisas till Sidenblad 1985, varifrån denna redogörelse i stort sammanställts, samt även till Sundström 1981 och Stahre 1999.

avståndstagande från den modernistiska stadsplaneringens närmast mekaniska utilitarism. Staden skulle växa spontant småskaligt och organiskt, snarare än genom centralt dirigerade miljonplaner. Detta i kombination med en antikapitalism gjorde att många inom denna nya vänster snart kom att engagera sig i stadsplanefrågor och strida mot innerstadsbilism och centrumkärnor som planerats med, vad man tyckte var allt för stora kommersiella hänsynstaganden. Byalag bildades och i aktioner och demonstrationer började fler och fler visa sitt missnöje mot ständigt nya utvidgade planer på ett nytt modernare Stockholm.

### ***Alternativ Stad***

En av de politiska grupper som formerades under slutet av sextioalet var Alternativ Stad (AS). Julen 1968 firades alternativ jul på Konstfack, anordnad av en löst organiserad grupp kallad Ny Gemenskap. Udden var riktad mot den kommersiella julen, som man ville förändra. När julen var slut uppstod tanken bland ett antal deltagare att organisera något mer varaktigt - man ansåg inte att det bara var julen som behövde förändras, hela samhället borde förändras. Denna grupp med mer eller mindre militanta aktivister utgjorde fröet till AS som kom att grundas i februari 1969. Namnet Alternativ Stad hade man valt framför förslaget "Rädda Stockholm", som man tyckte lät allt för konservativt. Med ordet "alternativ" i namnet menade man att den kritik man kom med skulle vinna i styrka, emedan man samtidigt kunde visa upp just alternativa planer (Folin 1981). Att ordet alternativ var ett modeord i tiden gjorde ju inte saken sämre. Alternativ Stad skulle ta upp frågor som var av intresse för hela staden, såsom cityplanen, regionplanen och trafikfrågor i stort (Bernow 1973). Man var emot citysaneringen, man stred mot innerstadsbilism, breddade vägar och parkeringshus. Man var för kollektivtrafik, grannsamverkan och det organiska tänkandets småskaliga lösningar.

Under våren 1969 bedrev Alternativ Stad, tillsammans med Vasastans byalag, sin första aktion – mot Karlbergsvägens breddning. Denna aktion blev en inspirerande framgång. Alternativ Stad har sedan under hela sin existens haft mycket nära kontakter med byalagsrörelsen (Stahre 1999).

Förebilden till AS fann man i den anarkistiska Provorörelsen i Holland vid mitten av 1960-talet, samt i dess svenska motsvarighet Provierörelsen (Pro Vie = för livet) som verkade i Stockholm åren 1966-67 (Alternativ Stad 1997). Innehållet var starkt antiauktoritärt och man hade - likt sina förebilder - en förkärlek för spektakulära aktioner. Man förstod massmedia och att aktioner, inte skrivelser, ger gott om utrymme i massmediernas nyhetsförmedling. Detta var då något tämligen nytt i den framväxande miljörelsen.

Alternativ Stad hade ingen styrelse utan enbart ett bestämmande stormöte som gick av stapeln en gång i månaden, samt en ekonomigrupp som skötte den löpande ekonomin. Ambitionen var att i enlighet med sin frihetligt och något anarkistiskt inriktade ideologi undvika ledarskap och ledarskikt. Det fanns heller inget medlemskap i egentlig mening utan enbart deltagare på stormötena. I takt med att deltagarantalet ökade på dessa stormöten infördes även smågrupper och informella veckomöten - där många av besluten fattades i praktiken (Bernow 1973). Snart kom även hela AS att omorganiseras tillsammans med byalagen.

Deltagarna på Alternativ Stads möten hade vitt skilda bakgrunder. Vissa hade deltagit i aktioner som den för Gasklockan eller kårhusockupationen. AS lockade många ur den nya vänstern - anarkister, kommunister och socialister - men tydligt var att även centerpartister och konservativa hittade dit, förenade i tanken om "en annan stad för ett annat liv" (informant A5).

## *Almprocessen*

Det som skulle leda fram till almkonflikten 1971 var från början två frågor.<sup>8</sup> Vid Stockholms 700-års jubileum 1953 fick Kungsträdgården ett nytt temporärt utseende med en rad provisorier, som sedan fick stå kvar under en lång tid eftersom de hade blivit populära bland allmänheten. Med tiden uppstod emellertid önskemålet om en nygestaltning av Kungsträdgården.

Redan 1962 hade arkitekten Peter Celsing fått generalplaneberedningens uppdrag att skissa på en framtida Kungsträdgård. I det huvudförslag som han presenterade 1965 var både de sedermera riksbekanta almarna såväl som pilarna kring Molins fontän borta. Syftet till detta sades vara att öppna upp perspektivet från Hamngatan mot Strömmen (Sidenbladh 1985:49).

Även scenen från 1953 års Stockholmsjubileum var i detta förslag borttagen, vilket även Karl XIII:s staty var. Karl XII:s staty hade flyttats något. Huvudlinjerna i Celsings förslag godkändes av generalplaneberedningen i februari 1966, infogades i stadsplanen ”City 67” och överlämnades till gatunämnden, som hade ansvaret för ett eventuellt genomförande.

Samtidigt med dessa nya planer för Kungsträdgården uppstod nya behov för marken i Kungsträdgården. Tunnelbanan till Järvaområdet skulle sträcka sig under Kungsträdgården och ha en uppgång precis vid almarna. Eftersom det var tänkt att tunnelbanan skulle fortsätta söderut från Kungsträdgården, planerade man en stor uppgång med toaletter och serviceutrymmen. Det fanns även önskemål om en butik i anslutning till uppgången. Området kring Blasieholmen och Kungsträdgården ansågs nämligen ha dåligt med just livsmedelsbutiker och eftersom butikerna stängde så tidigt i förorterna så skulle de anställda i detta område kunna handla här på väg hem till förorterna efter arbetet.<sup>9</sup>

Efter att - med hänsyn tagen till markförutsättningar och redan dragna avlopp - ha skissat på en rad olika förslag till tunnelbaneuppgångar fastnade den särskilda arbetsgrupp som tillsats för ärendet, till slutomgången för fyra alternativ med två olika spärhallar - en större och en mindre. Med den större hallen skulle det inte finnas något utrymme för almarna. Byggde man däremot någon av de mindre hallarna så skulle almarna förvisso ha kvar sitt utrymme, men - menade gatukontoret - de skulle med största säkerhet aldrig överleva bygget och den grundvattensänkning som man menade att denna skulle resultera. Därför valde man att detaljprojektera den större varianten av hall, men inte den mindre. Man ansåg helt enkelt att det inte var någon idé att tänka på almdungen, vilket gjorde att det fanns gott om plats (Sidenbladh 1985:52).

I juni 1970 redovisade Gatukontoret den detaljprojekterade biljetthallen, tillsammans med de andra alternativen, för Stadsbyggnadskontoret. Byggnadsnämnden beslöt att i Tekniska Nämndhuset ställa ut de fyra alternativen för allmänheten mellan den 22 juli och den 14 augusti 1970, med öppettiderna 10:00-15:00 måndagar till och med fredagar.

Frågan som nu uppstod var om de fyra alternativen egentligen var likvärdiga med tanke på att ett av dem redan var detaljprojekterad, medan de andra inte var det. Var utställningen ett spel för gallerierna? Bland de uppvaknande almanhängarna frågade man sig även varför utställningen hade så, för vanligt arbetande folk, otillgängliga öppettider.

Det var i detta skede som Alternativ Stad började engagera sig i ärendet. De kände redan tidigare till att det fanns planer i vilka almarna skulle få stryka på foten, men man ägnade till en början ärendet ett tämligen förstrött intresse. Detta hade sina skäl - man ville inte försvåra utbyggnaden av kollektivtrafiken i allmänhet och tunnelbanan i synnerhet. När det emellertid

---

<sup>8</sup> Om ingenting annat anges har följande litteratur anlitats för detta avsnitt:

Sidenbladh, 1985. Beronius/Magnusson, 1972. Folin, 1981. Bernow m. fl., 1973, Sundström 1981.

<sup>9</sup> KSL (Kommunalförbundet för Stockholms Lokaltrafik) som var uppdragsgivare för bygget och skulle stå som ägare av den framtida biljetthallen kunde med butiksytor givetvis även räkna med hyresintäkter för dessa, varför de gärna såg att det ritades in butiker i planerna.

stod klart för dem att konflikten inte stod mellan almarna och tunnelbanan utan mellan almarna och en butik i biljetthallen, samt att folk faktiskt upprördes av frågan så inledde man en kampanj för att rädda almarna (informant A1).

I början av augusti 1970 publicerade Dagens Nyheter på ledarsidan en artikel skriven av personer engagerade i Alternativ Stad. I denna argumenterade man för almarnas bevarande (DN 700805). En vecka senare - den tolfte augusti anordnade Alternativ Stad en utställning vid almdungen, för att därigenom presentera de fyra förslagen för en större allmänhet än de medborgare som lyckats ta sig till Tekniska Nämndhuset. I samband med denna utställning kunde besökare fylla i ett formulär där de fick markera vilket av alternativen de föredrog. Resultatet blev 1350 svar som skickades till Stadsbyggnadskontoret. Samtliga förespråkade en mindre hall med möjlighet att bevara almarna.

Under hösten kom opinionen för almarna att tillta. I ett öppet brev till Stockholms politiker, infört i Dagens Nyheter, vädjade ett antal kända kulturpersonligheter för almarnas bevarande. Stadsträdgårdsmästaren Holger Blom gick i polemik mot dessa vädjanden och förklarade i en debattartikel, också i DN, att almarna ändå aldrig skulle klara de grundvattensänkningar som bygget skulle leda till - alltså var det enligt honom lika bra att fälla träden. Han fick senare under hösten mothugg av Lennart Nordström, professor i skogsskötsel vid Skogshögskolan, som menade att almarna visst kunde klara ett bygge.

Den 21 november beslutade Byggnadsnämnden att almarna skulle fällas, med motiveringen att Kungsträdgården skulle bli en av de viktigaste stationerna i hela tunnelbanesystemet. Man pekade på hur angeläget det var att den kollektiva trafiken gavs bästa möjliga förutsättningar, så att biltrafiken skulle dämpas.

Den 8 december återkom Alternativ Stad på DN:s ledarsida. Man hänvisade till professor Nordström och tyska utredningar som visade att almar överhuvudtaget inte får sin vattenförsörjning från grundvattnet utan av sjunkvatten. Detta, i kombination med den starka opinionen för almarna, menade man borde räcka för att man skulle bygga den mindre hallen.

Dagen innan ärendet skulle upp i kommunfullmäktige, den 13 december, anordnade AS en ljusfest under almarna. Under denna fest samlades det in uppemot 7000 namnunderskrifter för almarnas bevarande. Dessa namnunderskrifter överlämnades sedan till kommunfullmäktiges ordförande. Till stadsträdgårdsmästaren Holger Blom lämnade man in en ansökan om att få köpa almarna för 26.000 kronor. Avsikten till detta torde vara att därmed få bli betraktade som ekonomiska intressenter av Länsstyrelsen för att därigenom få rätt att överklaga fullmäktigebeslutet.

På kvällen den 14 december samlades Kommunfullmäktige. Med 63 röster för och 34 röster mot beslutade man att bygga "alternativ C" och därmed såga ner almarna.<sup>10</sup> Beslutet mötte protester från åhörarläktaren där en grupp från Alternativ Stad vecklade ut en banderoll med texten "Ni beklagar - Vi överklagar" och en grupp anarkister släppte ned papperssvalor, svarta pappersremсор och vissna almlöv som singlar ner över de församlade fullmäktigeledamöterna (DN 701215). En talkör på åhörarplats ropade "Krossa byråkratin" och anarkisten Ingvar Åhman-Eklund förklarade i en intervju för Dagens Nyheter att man planerade något "mycket mera drastiskt än att kedja fast sig vid almarna" (ibid.).

Kommunfullmäktiges beslut överklagade Alternativ Stad sedan hos Länsstyrelsen, som ansåg frågan så känslig att man skickade den vidare till regeringen. Regeringen remitterade frågan till sitt expertorgan - Statens Planverk - som i en skrivelse i mars 1971, uttryckte sin förståelse för opinionen och ansåg att tunnelbanehallen borde omprojekteras. Regeringen beslöt

---

<sup>10</sup> För alternativ C och därmed en nedsågning av almarna röstade: 44 socialdemokrater, 13 folkpartister, 5 centerpartister, 1 vpk:are. För en återremitering av ärendet röstade: 15 moderater, 8 folkpartister, 6 vpk:are, 5 centerpartister.

dock den 24:e april att fastställa kommunfullmäktiges beslut från december året innan.

Nu fanns det ingen högre instans. Under vintern och den tidiga våren hade olika försök att försena processen vidtagits. Länsstyrelsen hade JO-anmälts för sin hantering av ärendet, men friats. En privatperson hade ansökt om att naturminnesförklara almarna, men detta hade avslagits. Kvar fanns nu bara okonventionella medel att ta till och detta var precis vad många ämnade göra.

### ***Det drar ihop sig - mellan den demokratiska byråkratin och hopplösheten***

Med beslutet fattat men ännu ej verkställt återstod bara mer eller mindre desperata försök att rädda almarna. Evert Taube krävde till exempel i en insändare i Dagens Nyheter att riksätten skulle inkallas och ställa regeringen till svars. Han skrev även till konungen och bad om nåd för almarna. Alternativ Stad uppmanade å sin sida allmänheten att ringa fullmäktiges ledamöter, gärna nattetid, och diskutera almfrågan.

Gatukontoret hade offentliggjort att man tänkte såga ner almarna den 13:e maj. Detta var något de organiserade almvännerna inte tänkte låta gå tyst förbi. Telefonlistor organiserades och jourvakter vid almarna utsågs. Vid ett stormöte som AS anordnade den 3:e maj på Moderna museet dryftades vad man skulle göra under nedsågningen. Man kände ett behov av att uppmärksamma det hela, men på vilket sätt man skulle göra detta och hur pass mycket motstånd man skulle göra, var församlingen oenig om.

Inledningsvis hade man tänkt sig en begravningsmanifestation i anslutning till nedsågningen. Alternativ Stads framtoning var fredlig och det fanns ledande företrädare som krävde att namnet inte skulle kunna förknippas med användandet av våld och fysiskt motstånd. En grupp anarkister som närvarade var däremot beredda på hårda tag och en, för de flesta även i Alternativ Stad, hemlig plan drogs upp tillsammans med den pensionerade generalmajoren Gunnar af Klintberg från Alternativ Stad. Almarna skulle enligt denna plan försvaras med aktivt, offensivt våld. Officiellt kom mötet emellertid fram till att man skulle bevittna nedsågningen utan att ingripa aktivt. I ett uttalande som mötet antog och som refererades i Dagens Nyheter den 4:e maj heter det att ”man inte vill medverka till några våldsamheter men att så många människor som möjligt bör vara på platsen då almarna i Kungsträdgården fälls”. Man kan fråga sig om man kan bli tydligare än så utan att riskera fällas för uppvigling.

## KAPITEL 3: OMRÅDETS HISTORIA OCH BETYDELSE FÖR STOCKHOLMARN

I en diskussion om almstriden måste man titta på den plats där händelserna utspelade sig. Vilken var dess historia? Vilken betydelse laddning låg i själva rummet och vad innehöll rummet? Vilka vistades där och vilken var deras syn på platsen? Här finns ett kulturellt landskap vars topografi bör tecknas.

Vi ska i detta kapitel titta lite på almarnas omedelbara omgivning och se några av de betydelser detta stadsrum har fått bära. Vi ska även uppehålla oss lite vid grönskans betydelse och symbolskap i stadsmiljön.

Frågan om tid, rum och socialt liv utifrån ett rumsligt perspektiv är något som sysselsatt forskare i allt högre grad de senaste 20 åren. I bräschen gick den franske marxisten Henri Lefebvre och dennes elev Manuel Castells. Edward W. Soja, professor i urban och regional planering vid UCLA, introducerar dessas tänkande i artikeln "The Spatiality of Social Life" (Soja 1985).

Det offentliga stadsrummet, säger Soja med hänvisning till Lefebvre, är per definition ett rum för folket - en pluralitet fylld med olika erfarenheter, preferenser och motiv som ofta är motsträviga mot varandra och ibland hamnar i konflikt med varandra. Detta är ingenting märkligt, det händer varje dag utan att vi ens behöver märka det. Ofta blir konflikten inte märkligare än att vi väljer att gå ur vägen för ett självmedvetet ungdomsgång snarare än att ta konflikten till en högre nivå. Vi kan reta oss på en gatumusikant eller undvika att bege oss till ett ställe därför att vi inte känner oss hemma där - vilket andra kanske gör. Ibland blir däremot konflikten märkvärdigare och mer märkbar.

Det offentliga rummet blir arenan där dessa konflikter utspelas. Det offentliga rummet formas även efter dessa sociala relationer. Konflikternas vinnare skriver inte enbart historien, utan även rummet. Rummet blir en social, kulturell produkt och socialt liv materialiserat. På samma sätt som de sociala relationerna formar rummet så sker en motsvarande process åt andra hållet. Rummet bidrar till att forma de sociala relationerna.

Man kan tala om tre sätt att se på rummet - det fysiska rummet, det sociala rummet och det mentala rummet. Det som intresserar historiematerialisterna främst är det sociala rummet, men de olika rummen kan inte helt separeras - de påverkar varandra. På så vis är det sociala rummet beroende av de materiella förutsättningar som det fysiska rummet ger, men inte sällan påverkas dessa förutsättningar av kulturella och sociala relationer och förhållanden. Rummet omgärdas dessutom alltid av mänskliga uppfattningar och ses ur olika perspektiv, vilket påverkar både det socialt skapade rummet, det sociala livet i rummet och därmed även de materiella förutsättningarna i rummet.

Soja sammanfattar den materialistiska uppfattningen av rumslighet (spatiality) i åtta punkter, av vilka de sex första kan anses av större betydelse i denna uppsats.

För det första ses rumslighet som en materialiserad social produkt och en "andra (skapad) natur" vilken inlemmas på ett socialiserande och transformerande sätt både det fysiska och kognitiva rummet. Som en social produkt är dessutom rummet både en förutsättning för, och en skapelse av, social handling och sociala relationer. Det offentliga rummet verkar alltså i en dubbelriktad process. Vidare, hävdar man, definierar denna form av strukturering av det sociala livet i processens tid-rumrelation, hur social handling och relation görs konkret - skapas. Denna skapandeprocess, menar man, är problematisk och fylld med konflikter, varav de flesta är knappt märkbara. Konflikterna, fortsätter man, har sin grund i det offentliga, skapade rummets dualitet som både förutsättning / producent för, och förkroppsligande / produkt av, socialt liv. Rummet blir därmed en arena för en kamp mellan transformering och bevarande av sociala ytor

och betydelser.

Denna teori är alltså inriktad på hur vi skapar och använder det offentliga rummet och hur detta rum går igenom en ständig, men ofta omärklig, transformering. Teorin baseras på samhällets och rummets inneboende konflikter och utgår från en dialektisk historisk princip. Istället för att göra historien till dialektikens huvudarena, för man fram rummet och menar att de båda spelar en lika avgörande roll.

Efter att ha skapat denna ramteori har vare sig Lefebvre eller Castells ägnat särskilt mycket uppmärksamhet åt det betydelsebärande och åt den kognitiva aspekten av rummet. För att konflikter ska kunna uppstå måste det emellertid finnas skiljaktigheter. Vari dessa skiljaktigheter består - mer än i rummets egenskap av produkt eller producent - och hur de uppstår, diskuterar de inte. Det kognitiva rummet tar de förvisso upp, men de är inte särskilt intresserade av det. Ändå är det just i sättet man uppfattar rummet som en stor del av drivkraften till dialektiken ligger. Det är i människans förmåga att skapa betydelser som all kulturell utveckling har sin grund. Vi ger vår omgivning värden utöver dess egentliga materiella värden i ett symbolskapande som vidgar rum och föremål till att bli betydelser. Vi ger världen mening. Symbolen blir det värde som skapas då betraktarens erfarenheter möter det betraktades väsen. I symbolen är alltså flera betydelser aktiva tillsammans samtidigt för att generera en ny betydelse (jfr Turner 1974).

Dessa betydelser är ofta olika beroende på betraktaren och bidrar därmed till att forma människans sociala handlingar och relationer - återigen kan vi se hur det sociala och det kognitiva samverkar för att skapa en meningsfylld omgivning att leva i.

### ***Karl XII:s torg i ett historiskt perspektiv***

När man tittar på almområdets moderna historia, så är det slående hur många inneboende konflikter som området rymmer och även hur många strider som utkämpats där. Enligt Lefebvre och Castells borde det vara just i dessa konflikter som området har formats, vilket 1971 gjorde att det var just där som den kanske kraftigaste protesten mot citysaneringen uppstod. Samtidigt bör man då kunna säga att det även var området som 1971 bidrog till att forma konflikten.

### **1868 års händelser.**

Vid platsen för Karl XII:s torg hade tidigare det de la Gardieska palatset - eller Makalös, som det även kallades - legat. Efter att först ha varit privatpalats under stormaktstiden blev det arsenal och sedan med tiden dramatisk teater, vilket huset fungerade som då det brann 1825. Under en period stod ruinerna av det en gång så makalösa palatset kvar. Planer fanns på att inlemma dessa som dramatiska kulisser i en romantiskt inspirerad park (Söderberg 1984:46). Så småningom revs emellertid de kvarvarande murarna och platsen kom under en tid framöver att fungera som bräd- och skrotupplag. Den bakomliggande Kungsträdgården hade under denna tid - mellan 1600- och 1800-talen - gått från att ha varit kunglig köksträdgård, till att först bli en stramt formad fransk park, och därefter till en engelskinspirerad inte fullt så stram park, för att slutligen under 1800-talet bli en preussiskinspirerad exercisplan under marskalk Bernadotte. Dess namn ändrades även till Karl XIII:s torg 1821 - ett sätt för kung Karl Johan att tacka sin lyckogörande adoptivfar för tronen. Mitt på torget hade året innan rests en väldig staty av den gamle kungen. Statyn väckte emellertid löje eftersom få kunde förstå varför en så obetydlig och impopulär kung i Sveriges historia hade fått en sådan oproportionerligt stor staty, samtidigt som Karl XII - hjältekungen framför andra - varken fått ett torg eller en staty. Åren gick och när 150-års dagen för Karl XII:s död närmade sig började planer formas för att ge krigarkungen ett eget torg med tillhörande staty på platsen där palatset Makalös en gång stått. Efter en insamlingskampanj för bekostandet av anläggningen, samt en uppdragstävling för statyn var det



nya torget redo att invigas den 30:e november 1868.

Några dagar innan invigningen framkom det emellertid att allmänheten skulle ha mycket svårt att ta del av invigningsfestligheterna. Hela platsen skulle omgärdas av läktare och för att få plats på dem måste man antingen vara prominent nog att få sitta på hedersläktaren eller beredd att betala för en biljett på den allmänna, norra läktaren. Detta var en orättvisa som den radikala pressen slängde sig över eftersom platsen var bekostad med insamlade medel från allmänheten. Man gick till och med så långt att man uppmanade folk att ta lagen i egna händer och riva den nordligaste läktaren, vilket även höll på att hända kvällen den 28 november då ett trettiotal män började gå lös på läktaren. Innan de hade hunnit riva allt för mycket hann en skvadron från hästgardet driva bort dem genom att göra chock med dragna sablar. Efter invigningen drabbades platsen av nya stridigheter då en grupp människor återigen försökte riva läktaren. Ögonvittnet August Strindberg skriver 1886 i sin självbiografiska bok Tjänstekvinnans son:

När ceremonien var slutad, rusade folket till. Polisen trängde dem tillbaka. Men då började folket kasta sten. Konstaplarna drogo sina sablar och höggo in, arresterade och misshandlade. Johan hade kommit ut på torget framåt Jakobs kyrka, då han såg en kommissarie hugga in på en karl, allt under det stenar regnade och slog av kaskar på konstaplarna (Strindberg 1986 (1886):191).

Händelsen kom att spela en viss roll i radikala och republikanska kretsar, men överskuggades i övrigt av att den folkkäre författaren och opinionsbildaren August Blanche dog samma dag, på väg till invigningsceremonien.<sup>11</sup> Att händelsen emellertid levde vidare i folks medvetande visar inte minst citatet ovan. Under almockupationen drogs episoden fram igen i olika anföranden och ockupanterna kunde stärka sig med att platsen hade kampfyllda traditioner. På så sätt kunde de se sig själva som en del i en kontinuitet och jämföra sig med tidiga radikala kämpar i kampen för den lilla människans rättigheter mot makten och etablissemangen. Samma känsla var även viktig på motståndarsidan - bland de socialdemokratiska partifunktionärerna. I en intervju i Dagens Nyheter (DN 710514) agiterar Hjalmar Mehr:

*Om jag hade varit ung verkstadsarbetare eller ung typograf, då hade jag med visshet inte stått i Kungsträdgården i dag. Arbetarna är ju inte med där. Som socialdemokratisk student hade jag inte heller demonstrerat vid almarna. För oss var under min ungdomstid det anarkistiska våldet så fullständigt främmande. Jag var demokratisk socialist.*

Karl XII:s torg var inte en plats som förknippades med arbetarrörelsen och det var inte en samlingsplats för arbetare, således var det heller inte arbetarrörelsens angelägenhet. I högre grad samlades här intellektuella och personer verksamma inom olika konstnärliga yrken. Detta skulle påverka vilka det blev som sedan engagerade sig mest i striden för almarna. Det skulle även påverka hur man såg på dessa från arbetarrörelsens sida. Med Soja kan vi alltså se hur platsen hade dragit till sig vissa, men inte andra, och hur detta hade bidragit – och fortfarande bidrog – till att forma platsen. Området kring almarna hade blivit en social produkt som hade föga med arbetarrörelsens sociala identiteter och kulturella traditioner. Detta förhållande verkade sedan på ett självbegränsande sätt i den dubbelriktade process som både formar platsen och hur man är där.

---

<sup>11</sup> För en mer utförlig redogörelse av händelserna, se till exempel Tjerneld 1949, sid 122.

## Historien sitter i väggarna

Karl XII:s torg är ett offentligt stadsrum och som alla rum har även detta ett antal väggar. Fram till 1850-talet var området tämligen outbyggt, men under 1800-talets senare hälft tillkom en rad byggnader som alla satte sin prägel på området. Det som karaktäriserar området är alltså sådant som främst uppstått efter det att torget och statyn invigdes 1868.

Torget södra vägg är Norrström och Strömgatan. Hit kom, med början under 1880-talet, skärgårdsbåtar och färjor från Stadsgården och Djurgården. Under Stockholms spårvagnsepok låg här även en hållplats. På sommarhalvåret myllrade det av människor på väg ut till skärgårdens sommarnöjen och pensionat. I väntan på rätt båt tog man en promenad i Kungsträdgården, förfriskningar i Vattenbutiken, eller kanske en fika på Lagerlunden som senare med det nya operahuset ersattes av Operaterrassen. En glimt av denna miljö kan man få om man läser Hjalmar Söderbergs bok *Förvillelser* från 1895.

Strömgatan vid Karl XII:s torg var, vilket kan vara svårt att tro idag, något av en knutpunkt för dåtidens kollektivtrafik. Bortom spårvagnarna och skärgårdsbåtarna, reser sig Stockholms slott på andra sidan Norrström. Denna fond ger platsen en storslagenhet som nog inte är utan betydelse för hur området kom att formas. Platsen blev mycket riktigt ett äreminnestorg 1868 åt vår mest ryktbare krigarkonung - den svenska patriotismens huvudikon - Karl XII. Man har sedan varit noggrann med vilken bebyggelse som anlagts där, vilket det samtida missnöjet med teaterbyggnaden Hammerska ladan visar (Tjerneld 1949:137).

Rummets norra vägg utgörs av Arsenalsgatan där vaktparaden tidigare gick och samlade stora skaror av åskådare. Ny Illustrerad Tidning skrev 1865 om livet i Kungsträdgården och om just vaktparaden:

En af de lifligaste taflor, som vår huvudstad har att erbjuda, är en söndagsmiddag på Carl XIII:s torg under sommarmånaderna. Först samlas man för att under promenad af och an i alléerna se och blifva sedd. Damer i eleganta toiletter, herrar drickande soda- och bilinervatten utanför brunnsinrättningen, barbenta barn springandes i lek med stora ståltrådsringar, barnpigor dragande små korgvagnar, beau monde, demi monde, flanörer och söndagslejon.

Men - framåt marsch! Hör nu kommer paraden! Alla rusa fram åt Arsenalsgatan för att ett ögonblick lifvas af den militäriska ståten och hänföras af piccola och trumma, som i skön förening uppstämman i en marsch uppkokad på den bekanta tyska folksången "Das ist mein Vaterland, das ist mein Österreich" - O vikingasäten, åldriga lundar! (Citat från Wästberg 1986:66)

På andra sidan gatan fortsätter Kungsträdgården med Molins fontän omgiven av åtta pilträd. Denna lund, vars centrum - fontänen "Näcken spelar för Ägir och hans döttrar" – berättar om hur inlandets sötvatten möter havets saltvatten. Temat anknyter givetvis till den närbelägna Norrström där Mälaren möter Saltsjön, men även till Näckströmmen som rann genom Kungsträdgården och som kvarteret Näckström vid Kungsträdgårdsgatan är döpt efter. Fontänen har sitt ursprung i Skandinaviska utställningen som hölls i Kungsträdgården 1866. Där stod en modell av fontänen som blev mycket uppskattad och sedan alltså permanentades med allmänna medel 1873. Även denna del av Kungsträdgården har alltså sitt ursprung i 1860-talets senare hälft - precis som Karl XII:s torg. Norr om Molins fontän finner vi först scenen vars anor sträcker sig till Stockholms 700-års jubileum på 1950-talet. Därefter kommer vi ut på planen med Karl XIII:s staty och resten av Kungsträdgården.

Tittar vi på rummets västra vägg finner vi längst åt söder Operahuset med restaurang Operakällaren, Operabaren och Operakaféet. På platsen för operahuset låg tidigare Gustaf III:s

gamla operahus som mot slutet av 1800-talet sågs som alldeles för litet och ålderdomligt. Här hade det sedan länge inte bara funnits en opera, utan även en restaurang. Operakällaren, eller Opris var "Det värdshus, der maten icke blef hufvudsaken, utan snarare ett bihang till dricksvarorna och isynnerhet till punschen" (Lundin & Strindberg 1882). Kvällsvimlet här bestod till stor del av Stockholms konstnärer, författare och skribenter. Operakaféet hade smeknamnet "Pressyltan" eftersom där träffades så mycket tidningsfolk.

Lagerlunden var gamla operakaféets uteservering mot Karl XII:s torg och Jacobs torg. Serveringen spelade en stor roll för stadens intellektuella liv i och med att det var här dess bildade etablissemanng satt och konverserade. Ställets ryktbarhet växte till att bli ett helt begrepp under 1880-talet. Den med lagerträd i krukor prydda uteserveringen sågs som en intern stockholmsk angelägenhet, som Claes Lundin påpekar i boken Nya Stockholm:

I "Lagerlunden" äro stockholmarne tämligen för sig själva. Främlingarna komma dit endast undantagsvis. De begifva sig hällre till musikkaféerna. Äro de tyskar, välja de hälst Rydbergs kafé, under det fransmännen vanligtvis stanna på "Grand" samt små-, värm- och gotlänningar sitta hos Berns. Engelsmännen låta hissa upp sig till Mosebacke. Stockholmarens älskar sin lagerlund, där han visserligen kanske hör en och annan ton från musikkaféerna, men ej så starkt att den besvärar samtalen. (Lundin 1890:86)

I början av 1890-talet revs den gamla teatern för att ge plats åt dagens operahus, vilket invigdes 1898. Denna nya opera kom snart att liknas vid en hög med cigarrlådor. Tre år dessförinnan hade nya operakällaren invigts med ett kafé och med operaterrassen som en efterföljare till Lagerlunden. Ordningen var återställd och stamgästerna kunde återvända.

Norr om Operahuset ligger Jacobs torg med Jacobs kyrka och dess idylliska kyrkogård. En urinoar som tidigare låg nedanför kyrkan utgjorde länge ett diskret ställe för stadens homosexuella. Kungsträdgården har länge haft en plats i Stockholms homosexuella geografi, vilket inte är helt oväsentligt för bilden av Kungsträdgården som centrum för det glada Stockholm. En rad av stadens nöjesprofiler var homosexuella, däribland dramatenchefen Gustaf "Frippe" Fredriksson - en välkänd profil i Kungsträdgården. Skeppsholmens flottister bodde i stor utsträckning på Drottning Victorias örlogshem vid Teatergatan nära Kungsträdgården under permissioner. Prostitution var inte ovanlig bland dessa och detta lockade homosexuella män från hela Stockholm att ta sig till Kungsträdgården och närbelägna Berzelii park. Under åren 1883-84 var trafiken uppenbarligen så intensiv att särskilda konstaplar patrullerade i Kungsträdgården dagligen enbart för att förhindra osedlighetsbrott (Eman 1999). Även på senare tid har Kungsträdgården figurerat som mötesplats för homosexuella, framförallt gäller detta kanske den lilla serveringen Piccolino i parkens östra allé.

Den västra allén blev tidigt en av Stockholm främsta snobbrännor. Det var platsen där societeten prominerade, och i den lilla vattenbutik som låg här 1850-1933 drack man brunsvatten från olika kurorter runt omkring i Europa. Det är om främst detta lilla område i den västra allén som Claes Lundin låter en stockholmare säga "Det är inte vår enda promenadplats [...] men den enda som gillas af den fina verlden" (Lundin 1890:16).

Vid Kungsträdgårdens östra sida finner vi idag nästan bara bankpalats. De två storbankerna Handelsbanken och S-E-banken har sina huvudkontor här. Tidigare låg däremot inte mindre än tre teatrar på ett ganska begränsat område öster om Kungsträdgården. Närmast strömmen låg Hammerska ladan - en operettscen som hade en ganska kort livstid och revs 1884, endast 18 år efter dess invigning 1866, men som var mycket populär. Längre in på Blasieholmen, vid Teatergatan, låg Svenska Teatern, som invigdes 1875, men före 1883 kallades för Nya Teatern. Under 1800-talets sista kvartsekel var detta Stockholms modernaste teater. Några kvarter upp på

Kungsträdgårdsgatan (nr 6) låg även den gamla kungliga dramatiska teatern, tidigare Mindre teatern, fram till 1907. Teatern invigdes 1842 och blev 1863 kunglig dramatisk teater genom ett förvärv av Karl XV. Huset revs 1910. Vidare låg i Kungsträdgården Blanchs teater – som tidvis var konstsalong. Norr om Hamngatan låg 1888-1899 varietélokalen Sveasalen. I nära anslutning till Kungsträdgården finner man även Berns salonger i Berzelii park, där man också kunde låta sig roas av scenuppträdanden.

Karl XII:s torg låg alltså mitt i det sena 1800-talets främsta nöjesdistrikt. Här låg teatrar, varietélokaler och restauranger (bland tidigare icke nämnda restauranger finner vi Victoria i västra allén, Hotell du Nord bredvid gamla Dramatiska teatern och de till Kungsträdgården närbelägna restaurangerna Grand Hotell, Hamburger börs och Rydbergs). Hjalmar Söderberg berättar för oss i "En Stockholmskrönika från sekelskiftet" om den grubblande mannen som funderar på vilken av alla restauranger i området han ska gå på. Han har mycket att tänka på (Söderberg 1949).

Vid Kungsträdgården bodde även gräddan av Stockholms societet och i patricierhus och paradvåningar fördes ett rikt salongs och sällskapsliv.<sup>12</sup> Till dessa våningar kom stadens kulturella, vetenskapliga, finansiella och politiska elit.

Utifrån Soja kan vi se hur Kungsträdgården hade blivit en produkt i egenskap av Stockholms nöjescentrum. Till stor del formades Kungsträdgården och omgivningen runt denna stadspark efter människans strävanden att roa sig. I denna egenskap låg även ett producentskap. Som stadens nöjescentrum hade området en närmast magnetisk kraft - det var här folk och företag skulle etablera sig. Med detta tillkom en ekonomisk aspekt. Som vi har sett var det stadens rikaste skikt som kunde bo här. Som vi kommer att se blev det snart banker och försäkringsbolag som tog över en stor del av området. Områdets inneboende kraft och betydelse hos stockholmarna bidrog till att skapa nya meningar och uppfattningar om platsen. Produkten blev producent till en ny produkt.

Områdets glansperiod som centrum för stockholmarnas uteliv nådde sin kulmen under 1880-talet. Redan under 1890-talet började nöjeslivet mer och mer centreras mot Kungsträdgårdens norra delar där Sveasalen på Hamngatan blev en stor succé. Vid sekelskiftet brann emellertid Sveasalen och byggnaden ersattes av Nordiska kompaniets köppalats. De trettio följande åren försvann mer och mer av det som en gång utgjort områdets storhet som nöjesvärldens centrum. 1907 stängde Dramatiska teatern och flyttade till dess nuvarande lokaler vid Nybroplan. 1910 revs hotell du Nord, 1924 stängde Stockholms främsta turistattraktion - vaxkabinettet Panoptikon på Kungsträdgårdsgatan 18, 1925 brann Svenska teatern, 1933 slog den legendariska vattenbutiken igen portarna för gott.

Upp växte bankpalats och kontorsbyggnader - Enskilda banken, Handelsbanken, försäkringsbolaget Thule och Åtvidabergskoncernen är några exempel på storföretag som flyttade in på Kungsträdgårdsgatan under 1900-talets första hälft. I Svenska turistföreningens bok om Stockholm av år 1929 går att läsa om den tidens Kungsträdgård:

Numera har det gått med Kungsträdgården som med det närbelägna Gustav Adolfs torg: den har glidit in i centrum av Stockholms storfinansiella city, vars stela och förnämt avvisande husfasader tryckt en prägel av allvar över Kungsträdgården. De festligt upplysta nöjestemplen ha efterträtts av bankpalats med tunga kopparportar och gallerfönster. (Anrick m. fl. 1929:123)

---

<sup>12</sup> Om de storslagna onsdagsmiddagarna i barndomshemmet på Kungsträdgårdsgatan 2C berättar Josef Sachs i självbiografen *Mitt livs saldo* (1949). I det Barclayska huset längre upp på gatan hette värdinnan Anna Wallenberg, gift med bankiren A.O. Wallenberg. Även där hölls det mottagningar för ett par hundra personer ur stadens elit.

Om Kungsträdgården diskuterade man ständigt förnyelser, men inte förrän under 1950-talet skedde några större förändringar - Stockholm firade sitt 700-års jubileum i Kungsträdgården. I samband med detta byggde man en scen. Kiosker uppfördes i östra allén, vid Hamngatan byggde man en serveringsbyggnad och vid den en fontän. Till jubileet byggdes även den lilla teserveringen under almarna.

Operakällaren gjorde sig under 1900-talet känt som Stockholms finaste restaurang. Representanter från det näringsliv som etablerat sig i området kom att blanda sig med den traditionella stamkundkretsen av skribenter och konstnärligt verksamma. 1955-61 skedde en ombyggnad och Operaterrassens uteservering byggdes in. Sedan 1953 hade man emellertid kunnat sitta i Tehusets servering under almarna och fika ute i friska luften.

I mitten av 1960-talet invigdes en lekskulptur åt barnen och några år dessförinnan anlades en skridskobana i Kungsträdgården. Med dessa anläggningar förstärktes platsens betydelse för barn och familjer.

1971 fanns inte mycket kvar av 1880-talets glansperiod. I princip var det bara alléerna, Molins fontän i sin lund av pilträd, samt Karl XII:s staty med almarna och i viss mån Operahuset, Victoria och Karl XIII:s staty som fanns kvar (Operakällaren invigdes först 1895 och Victoria samt Karl XIII ligger som bekant längre norrut i Kungsträdgården). Endast femtio år tidigare, och i färskt minne hos de äldre stockholmarna, rymde området kring Kungsträdgården ännu mycket från dess tid som nöjesområde.

Kungsträdgården var fortfarande folklig, men dess omgivning bestod i hög grad av avvisande kontorshus. Det var i spänningen mellan dessa två världar - den folkliga stadsparken och den kommersialiserade innerstaden - som konflikten om almarna skulle uppstå. Butiken som var tänkt att byggas i tunnelbanehallen skulle serva just dem som arbetade i kontoren. Planen på den nya tunnelbaneuppgången var inlemmad i synen på området som ett kontorsområde, varför parkens mer folkliga aspekter fick ge vika. Den dialektik mellan rummets betydelser som vi tidigare sett förändrade området, var något som ännu inte var överspelat. Transformeringsen av området från ett nöjesområde till ett kontorsområde höll fortfarande på. För stadsplanerna var platsen främst en del av ett kontorsområde, men bland stockholmarna var Kungsträdgården stadens kanske främsta och folkligaste stadspark och i denna var almarna och det lilla tehuset av stor betydelse.

### ***Tehuset Tetley***

När Stockholms 700-års jubileum skulle firas 1953 tillkom en rad element till Kungsträdgården. De flesta hade karaktären av provisorier, däribland det lilla tehuset under almdungen. Detta och de andra provisorierna blev emellertid snabbt mycket populära och eftersom det efter firandet inte fanns någon riktig plan för Kungsträdgården fick det stå kvar.

Den nedre delen av Kungsträdgården hade vid det här laget ändrat karaktär högst väsentligt sedan det glada 1880-talet. Som vi tidigare har sett ersatte kontorsbyggnader en rad av de nöjesetablissemang som tidigare hade legat här. Det glada Stockholm flyttade vidare, även om det fortfarande fanns rester kvar.

Via en vattenkiosk - framför vilken alltid äldre herrar stannar och diskuterar om det var där dr Glas mördade pastor Gregorius - och över gatan mellan Jakob och Operan kommer man till teserveringen. Dit går ingen som går på biff- och öltavernan, utan tjänstemän som nästan bär lönestämpeln i en osynlig stämpel på kavajslaget samt ungt folk med skägg, munkklippning, röda tröjor och espadriljer, som kanske säljer dammsugare eller en ny sorts plastkorgar och kallar detta public relations. Petterson och Bendel, dessa odödliga affärsmän, finns alltså. Men de

syns inte vare sig på denna teservering eller någon annan. En ny affärsman ersätter dem: han har inövat vokabulären ur väldoftande annonsmagasin från Madison Street på Manhattan, och han dricker te i Kungsan med flickor som kommer emot en liksom ur Françoise Sagans sidor, nyss komma ur en klosterpension, nyss smuttande på en whisky on the rocks (whisky och isbitar). Public relation-mannen - PR-man är den gängse, energiska förkortningen - har vidsträckta litterära och konstnärliga intressen; ingen väntar med större otålighet än han på Ezra Pounds nästa "Cantos" ("Du har inte hört nåt om nittiåttan?") Vid dessa tebord känner alla varandra och så kallade stötar företas inte. Svängrum för sådan aktivitet erbjuder den tredje och stora serveringen vid Hamngatan, dit i den perfekta kategoriklyvningens Kungsträdgård ingen från tavernan eller teserveringen förrirrar sig. (sign. Jolo, citat efter Wästberg 1986:170)

Detta är signaturen Jolos bild av kategoriklyvningen i Kungsträdgården och av teserveringen under almarna. Teserveringen var inte bara populär bland tjänstemän och ungt folk med skägg. Att teserveringen och almarna sedan länge betydde mycket för de äldre i Alternativ Stad vittnar en informant från AS:

*Jag vet att det hade väldigt stor betydelse för många och särskilt många äldre alternativ stadare som var redan uppe i pensionsåldern då och som hade nästan levt en del av sitt liv under almarna. För dem var almarna nästan heliga. Så var det för många äldre stockholmare också uppe från Östermalm och Vasastan, som hade just almarna som ett sånt där centralt blickfång i Kungsträdgården och tehuset som en träffpunkt (informant A1).*

Annars var det en helt annan bild som började växa fram kring Karl XII:s torg, en bild som inte var särskilt positiv. I en skrivelse av Stockholms turisttrafikförbund, riktad till Gatunämnden hösten 1969, heter det:

Nuvarande anläggningar i Kungsträdgården måste till stor del betraktas som provisorier. Parkens centrala läge i förening med den låga standarden på flera av anläggningarna har på senare år medfört, att berättigad kritik kan riktas mot den allmänna ordningen. Dessa förhållanden har accentuerats under sommaren 1969, då särskilt Karl XII:s torg kommit att bli ett tillhåll för element som måste betraktas som icke önskvärda på en av långväga turister livligt frekventerad plats (Citat efter Sundström, 1981, del 2:134).

*Det var ju ett av samlingsställena och det var rätt mycket försäljning av allehanda - det var mycket cannabis och allt sånt där... (informant A3)*

De som träffades där var delar av proteströrelsen, inte alltid nyklippta och välklädda - men heller inte alltid missbrukare. En annan informant och "alternativ stadare" berättar om teserveringen:

*Själv såg jag almarna som en social träffpunkt som jag väldigt gärna ville ha kvar. Det var ju förhållandevis billigt att sitta där nere på somrarna på den tiden. Det var en träffpunkt och är väl det fortfarande på somrarna. Yngre och även medelålders människor träffas där och diskuterar, ja allt dom gör. Så länge Alternativ stad var kvar på Bryggargatan mellan -69 och -79 så var vi*

*där mycket på somrarna, det var vi (informant A5).*

Ytterligare en informant från Alternativ Stad berättar också om Teserveringen:

*Det var ju inget nytt att det fanns en liten träffpunkt där och som också är kul därför att där träffar man rätt mycket turister och andra människor. Det har alltid varit en rätt kosmopolitisk träffpunkt (informant A1).*

Som sådan passade platsen den nya internationalistiska vänstern väl. Att känna sig kosmopolitisk var något man gärna ville göra och detta var platsen för ett närmast sydländskt caféliv. Vår informant fortsätter senare i intervjun att berätta om Kungsträdgården.

*...Kungsan var redan då en arena för utgångspunkt för första maj demonstrationer. FNL-demonstrationer och stadsmiljörörelsen hade då också Kungsan som central träffpunkt och det var många inom Alternativ Stad som brukade sitta under almarna vid tehuset och fika och snacka (informant A1).*

Teserveringen och almarna var alltså en betydelsefull plats för den alternativa rörelsen och den nya vänstern. I det vakuum som bildats efter att det glada Stockholm hade lämnat platsen började nu nya betydelser byggas upp, eller som Kjell Sundström skriver:

Pilarna representerade ett slags finkultur medan almarna med tehuset vid den här tiden härbärgerade flumkulturen och utpekades som ett s k tillhåll. Det sista gällde i viss mån även pilarna, som ju kommit i skuggsidan på scenens märkliga placering, men skillnaden lever ändå kvar. Om man så vill kan man mellan almarna och pilarna dra både en generationsklyfta, en klassklyfta och en kulturell klyfta. Pilarna stod för August Blanche och Hjalmar Söderberg medan almarna snarare besjälades av Frank Zappa och Che Guevara. (Sundström 1981, del 2:129)

Att det var det sociala stadsrummet som sådant man ömmade för i de alternativa kretsarna snarare än grönskan är något man i förstone kan ha svårt att tro. Givetvis uppskattade de almarnas grönska, men var detta den viktigaste bevekelsegrunden i deras engagemang? En nedsägning av almarna skulle även innebära att teserveringen försvann och med teserveringen skulle även det sociala livet där försvinna. Att det var detta som hotade antyder Alternativ stad i "Förslag på aktionsmål antagna av informationsmötet den 20 juli att framläggas för extrastormötet den 17 augusti 1970". Där heter det bland annat:

Parkgrupp. Kämpar för fler och bättre parker. Håller ett öga på stans avsikt med Kungsan, speciellt Tehuset (Citat efter Sundström 1981, del 2:177).

Inte ett ord alltså om almarna, inte ett ord om innerstadens grönska. Man vill förvisso ha fler och bättre parker, men hur skulle dessa se ut? Vilken utgångspunkt ska man ha då man granskar stadens avsikt med Kungsträdgården och varför ska man särskilt hålla ett öga på avsikterna vad gäller Tehuset? Vilka kvalitéer ligger alltså i Tehuset och varför nämner man inte almarna, Karl XII, pilarna eller Molins fontän? De skulle alla, visade det sig, vara hotade av stadens avsikter med Kungsan.

Svaret tycks ligga i den sociala samvaron på teserveringen, men i "Almarna: en studie i opinionsbildning" lanseras en annan teori. Enligt denna studie ska en liten informell grupp kallad "Tehuset Tetleys Vänner" ha bearbetat Alternativ Stad. Initiativtagaren till denna grupp

ska själv ha haft personliga och ekonomiska intressen i tehuset (Bernow m.fl. 1973).

Med tiden kom det emellertid att bli almarnas bevarande som blev den stora frågan. Almarna med dess grönska blev en samlande och effektiv symbol. Naturen och det ädla lövträdet ställdes mot asfalt och kommersialism.

### ***Grönskan som symbol***

Som vi redan har sett var man inom Alternativ Stad till en början måttligt intresserad av att kämpa för almarna. Man ville inte sätta käppar i hjulen för tunnelbanans framväxt, och det var en tunnelbanestation som skulle byggas. Först när det stod klart att man skulle kunna bygga stationen utan att fälla almarna och att problemet istället bestod i den butik som skulle ligga i biljetthallen, tog det fart. Tunnelbanan stod som en symbol för den nya, gröna staden, med minskade bensinutsläpp och färre bilar. En "supermarket", som det sedan visade sig vara frågan om, stod snarare för den innerstadskommersialisering man inom den alternativa rörelsen kämpade mot. Plötsligt fick man en stark symbol - Trädet, grönskan, naturen, livet; som ställdes mot kommersialisering, kapitalism, egenintresse, funktionalism.

Träd har alltid rymt starka symbolvärden. Vid en genomgång av uppgifter i några symbollexikon (Cooper 1984 och Biederman 1991) finner vi att träden i de flesta kulturer står som symboler för livet och den kosmiska mittaxeln. De är en länk mellan människan och de högre sanningarna, mellan människa och Gud, vilket ligger i enlighet med trädet som symbol för Kristi kors. Vi finner i berättelserna livets träd, kunskapens träd, asken Yggdrasil och varianter på dessa träd som fungerar som en länk mellan Gud och människa, runt omkring i världen. När det sedan gäller trädgårdars traditionella symbolvärden, ser vi att slutna och omgärdade trädgårdar ofta har setts som symbol för den värnande kvinnliga principen och för jungfruligheten. En instängd lustgård är fylld med liv och skönhet och dess själva existens fungerar som stadens antites.

Här är vi möjligen något på spåren - almkravallerna som slutstriden om Mälardrottningens jungfrulighet. Stockholm hade vuxit snabbt under 1900-talet och många hade sett på utvecklingen med ogillande ögon. De hade sett henne (staden) växa upp för att bli alltmer av en kommersialismens sköka och massbilismens slavinna. I nummer två av Alternativ Stads egen tidning *Almbladet* kan vi i en kort tecknad serie följa hur Mälardrottningen (Stockholm) förändras från att vara en ung skön medeltida mö till att bli en vulgärt fet tvångsmatad kvinna, klädd i trasor och med bilar som likt skalbaggar kryper över hennes voluminösa kropp.

Almarna kom att fylla en viktig roll som en grön, livsfruktig länk till en tid då Stockholm var en mindre och oskyldigare stad. De fungerade som en länk till en tid då husen var byggda av naturmaterial som sten och trä, då det fanns små specialbutiker där man handlade - snarare än på varuhus, då husens fasader stilmässigt blickade tillbaka mot en antik guldålder och då staden växte fram organiskt och småskaligt. En tid då bilar och kontor inte tagit utrymme från stadsbon.

Att träd har en förmåga att engagera stadsbor understryker James Frazer i den omstridda klassikern *Den gyllene grenen* (1992 (1925)). Antika Roms befolkning månade särskilt om ett fikonträd på Forum och ett kornellträd uppe på den Palatinska kullen. Skulle dessa heliga träd vara i fara kunde man räkna med att en stor del av stadens befolkning engagerat skulle försöka rädda dem. Frazer hänvisar till Plutarkos som berättar att romarna med en frenesi som vid en eldsvåda skulle springa med vattenspanner om träden såg tynande ut. Rester av forntida trädtyrkan menar Frazer, vi kan fråga oss hur almengagemanget av år 1971 kan rubriceras.

Carl-Herman Tillhagen påpekar i sin bok *Skogarna och träden* (1995) att almen är ett av de träd som ofta har förekommit som vårdträd på gårdar i Sverige. Vårdträdet stod där som en borgen för en lyckosam framtid för boplatsen och för de där boendes hälsa och välstånd. Dess



livskraft ansågs överföras till gården och så länge trädet var friskt och välmående skulle även gården leva gott. Denna form av symbolmagisk föreställning var en av de mer grundläggande i äldre tiders folkstro. De utgör dessutom grund för beteenden vi fortfarande omfattas av utan att tänka så mycket på det.

Nästan som av en självklarhet slog almarnas knoppar ut dagarna innan själva striden satte igång. Våren hade kommit till Stockholm och det var en varm och solig majmånad. För oss svenskar är våren speciell. Efter en lång, mörk, kall vinter kommer plötsligt ljuset och värmen tillbaka. Möjligheternas tid nalkas och människorna lever upp. Detta är inte bara plattityder. Våren innebär en ökad frihet och ökade möjligheter för oss som lever på nordliga breddgrader. Vi tar av oss våra tyngande vinterkläder, är ute längre på kvällarna och ser med tillförsikt fram mot sommaren och de ljumma sommarnätterna. Plötsligt kan man förverkliga sig själv, vara allt det man egentligen är.

Denna aspekt på almstriden är viktig. Kan någon tänka sig almvakter sova i hängmattor uppe i almarna en regnig november natt? Hela almstriden gick i vårens tecken och på så vis går det utmärkt att karaktärisera det som en vårfest eller en vårrit.

## KAPITEL 4: ALMARNAS VÄNNER

Som vi redan har sett kom synen på dem som stred för almarna att få en viss betydelse. Hjalmar Mehr påpekade utifrån sin roll i arbetarrörelsen att arbetarna inte deltog i manifestationerna. Lars Thalén lät på Aftonbladets ledarsida (710514) en byggnadsarbetare på facklig kurs fråga sig vilka ynglen som sprang kring almarna om nätterna var. Han svarade själv med att de inte kan ha varit byggnadsarbetare, för då skulle de aldrig orka med jobbet på dagarna.

Detta kapitel handlar om dem som stred för almarna. Vilka var de och vilka ansågs de vara? Hur var kampen ideologiskt förankrad? Almaktivisterna kunde förvisso se sig själva som integrerade i en traditionsfylld kamp mot etablissemangen och skåda tillbaka på 1868 års händelser på exakt samma plats. De kunde identifiera sig med Pariskommunen hundra år tidigare och de kunde även unisont sjunga internationalen under almarna, men likväl tycktes ändå synen på dem vara att de var studenter, akademiker och konstnärer sprungna ur en medelklass de gjorde allt för att förneka och häckla. Frågan om vilka som stred för almarna och huruvida det förekom arbetare bland almaktivisterna blev betydelsefull.

*- Hjalmar Mehr påstår att det inte finns några arbetare under almarna i Kungsträdgården. Ni båda representerar inte arbetare. Har Mehr rätt?*  
*af Klintberg: - När Mehr var ung så var inte miljön förstörd så som den är nu. Då hade inte arbetarna anledning att demonstrera för en bättre miljö. Jag gick runt under almarna och frågade folk: Är du student? De allra flesta svarade faktiskt nej. Om de sedan var arbetare eller tjänstemän är en annan sak. Men dessutom skall man komma ihåg att i Stockholms innerstad bor det inte så mycket arbetare.*  
*- Men ni vet inte med bestämdhet om det finns arbetare med bland demonstranterna?*  
*af Klintberg: - Det är omöjligt att säga. Men vi vet att vi i andra miljöfrågor har haft det svårare vid kontakter med socialdemokraterna än med de övriga partierna, men det har hänt en hel del.*  
*Janse: - De bor mer i förorterna och har längre till city. Men det viktiga är om de är med oss och det vill jag hävda bestämt att de är. Arbetare, tjänstemän eller studenter - alla vill ha kvar grönska här i stan. I våra telefoner ringer dagligen både damer på Östermalm och arbetare i Rågsved (DN 710515, intervju med Alternativ Stads Gunnar af Klintberg och Per Janse).*

När Per Janse säger att det viktiga är att arbetarna är med dem, lyser en revolutionsromantik igenom som formade mycket av motståndet. I dag kan det verka märkligt att diskussionen ens uppstod, men det var en för tiden viktig symbolfråga. Motståndet skulle komma underifrån och i solidaritet skulle arbetare och studenter stå enade på barriaderna. Arbetarrörelsen gjorde sitt yttersta för att denna bild av almstriden inte skulle bli den etablerade och efter att politikerna kastat in handduken protesterade fackföreningsrörelsen i Stockholm mot att små militanta grupper nu hade satt de demokratiska reglerna ur spel (DN 710519). Bakom protesten, menade man, stod närmare 40.000 fackföreningsanslutna. Efter denna protest kunde den socialdemokratiske kommunfullmäktigeledamoten Lennart Lööf påpeka att opinionen för almarna var tom luft och att folk mer och mer kräver hårda tag mot den sortens opinionsyttringar (ibid.).

Var då motståndet en vänstergruppering som slogs om det politiska initiativet mot den dominerande socialistiska kraften i svensk politik? Eller var det rent av - som Mehr och facket antydde - egentligen anarkistiska krafter som här såg sin chans och duperade "vanligt hyggligt

folk" och därigenom, som Thalén i ovan nämnda artikel hävdade, devalverade demokratin som system och demonstrationen som metod. Tittar man på det parlamentariska stödet och på frågans ideologiska innehåll - bevarandet av en historisk stadsmiljö som dessutom är minnet av den svenska patriotismens portalfigur Karl XII - kan man vidare fråga om det egentligen var konservativa värden som låg bakom striden.

Helt lätt var det inte att ideologiskt bestämma almsympatisörerna. Det var en brokig skara av anarkister, kryptoanarkister, kulturkonservativa, marxister, maoister, socialister och en hel del människor som inte brydde sig det minsta om ismer och politiska skalor, men som tyckte att almarna bidrog till en trivsamt miljö.

Alternativ Stad, vilka organiserade motståndet, hade som vi har sett sina rötter i den nya vänstern, men de hade även lockat många med helt annorlunda bakgrund. Byalagsrörelsen, som AS var en del av, arbetade för miljön och det sociala klimatet i sina närområden. Detta var frågor som kunde samla folk från många olika politiska schatteringar i och med att frågan om hemtrivsel hade mycket lite med höger eller vänster att göra. Inte desto mindre hade AS ständigt att förhålla sig till sitt ursprung vilket, tillsammans med en något pragmatisk populism, ledde till en ofta försiktig retorik:

*Man använde ju olika argument i olika situationer, för att nå så många som möjligt och så försökte vi väl akta oss för vissa av dom här signalorden då som signalerade till allmänborgerliga människor att det var, att vi var nån sorts allmänvänster i farten [...] "motsättningar", "konflikt", "kamp". Du vet det fick inte bli för mycket sånt. Och "den regressiva staten" och såna där grejer, för att då har man ett språkbruk som gör att man blir placerad (informant A5).*

Alternativ Stad - och därmed mycket av motståndet mot nedsågningen - var däremot uppbyggd enligt en "frihetlig form", med stormöten istället för styrelse och ömsesidig hjälp och insamlingsbössor istället för medlemsavgifter (Alternativ Stad 1999:7). En stor del av inspirationen till sina aktioner hade AS fått från anarkistiska grupper som provorörelsen, vilka hade företagit ganska spektakulära aktioner. Man hade dessutom mycket goda kontakter med syndikalisterna i SAC. Dessa kontakter skulle bli betydelsefulla under almstriden eftersom anarkisterna kunde ta på sig användandet av våld, något som AS inte ville göra. Detta höll emellertid på att ta en ände med förskräckelse då det fanns dem bland anarkisterna som gärna tog den våldsamma kampen ett steg vidare när man hade vunnit den första nattens strid mot polisen.

Det fanns en annan dimension än enbart kampen för trivseln, i Alternativ Stads engagemang för staden. Det var en ytterst ideologisk dimension som låg i grunden för rörelsens uppkomst.

*...vänstern har vart dåliga på att politisera kampen om staden. Dom har vart jävligt dåliga på det teoretiskt. Dom har inte förstått sprängkraften i det och sossarna hade ju avpolitiserat staden på nått sätt. Medan vi politiserade den då igen. Och speciellt det här att vi ville att Stockholms innerstad skulle förbli en social träffpunkt och inte en samling av bankpalats och parkeringsgarage, det gjorde väl att vi blev placerade till vänster då för att vi tog den där sociala ståndpunkten faktiskt. Och vad som är vänster och höger i såna här frågor det är jävligt myska alltså (informant A5).*

Ett ideologiskt vrakgods flöt omkring på idéernas ocean sedan andra världskriget, slängt överbord tillsammans med fascism och nationalsocialism. Det var konservatismen med sitt innehåll av bland annat ekologism, vegetarianism och organiska småskalighet. Om man vill

använda Tönnies begreppspar så kan man säga att traditionalismens Gemeinschaft hade övergetts för modernismens Gesellschaft. Det blev ofta alternativrörelsen som kom att finna detta gamla övergivna tankegods, men ofta i något förändrad form. Gemeinschaft blev för dessa grupper återigen viktigt på bekostnad av modernismens Gesellschaft.<sup>13</sup>

Det ur alternativrörelsen sprungna och på 1970-talet bildade Stockholmspartiet<sup>14</sup> skulle - som för att bekräfta detta förhållande - under 1980- och 1990-talen alltmer närma sig det borgerliga blocket, vars alltmer framträdande parti - moderaterna - hade övergett konservatismen för liberalismen. Stockholmspartiet blev något av ett alternativkonservativt parti vars huvudsakliga frågor gällde stadsmiljön.

Socialdemokraterna var drivande i citysaneringen. Samtidigt var dess argaste kritiker under 1960-talet den blivande moderatledaren och dåvarande ordföranden för Stockholms köpmannaförbund - Gösta Bohman. I almfrågan var bara ett politiskt parti enade i sitt motstånd mot en nedsågning - moderaterna, vilka på den här tiden var ett tämligen litet parti.

I konservativa kretsar förespråkade man en organiskt framväxt stad och såg med avsmak på de funktionalistiska, modernistiska cityexperiment som växte fram på kratrarna efter det gamla. Stadens köpmän, som Gösta Bohman hade organiserat, såg dessutom med skräck på stadsplanerarnas visioner av förorternas storskaliga köpcentran och på den av myndigheterna påbjudna utflyttningen av folk från innerstaden.<sup>15</sup> Säkert fanns det en och annan storkoncern som i Saltsjöbadandans ljumma fläkt kunde dra nytta av den nya staden, men alla andra - vad skulle hända med dem?

Stadsplaneringens radikalism fick en reaktion, en reaktion som omfattade både nostalgiska reaktionärer och radikala alternativnostalgiker. Detta skulle bli den slagkraftiga blandning som engagerade sig för almarna och som kunde samla människor från de mest skilda bakgrunder.

Som vi tidigare har sett fanns det ett stort missnöje med citysaneringen från många olika håll. Detta missnöje fick sin förlösning under almveckan. Alternativ Stad räknade med att omkring en kvarts miljon stockholmare letade sig ner till almarna under ockupationsveckan. En del var där dag och natt, andra passerade förbi på väg till och från sina arbeten. Många kom dit på kvällarna för att lyssna på framträdandena och talen och för att uppleva folklivet, en del kom dit om dagarna och hjälpte till genom att bidra med mat.

Tidningarna skrev ofta om alla olika sorters människor som fanns nere i "folkfesten" vid almarna. Där fanns hippies, turister, välskräddade medelålders herrar, grånade äldre damer - vilka ofta antogs komma från Östermalm. Där fanns pensionärer och barnfamiljer, fattiga och rika. Tidningarna skrev mycket om alla kändisar och kulturpersonligheter som deltog i kampen för almarna eller som hade synts i vimlet. Det påpekades gärna att alla åldrar, åsiktsinriktningar och socialgrupper fanns representerade och visst var det nog så att detta stämde, men främst var där ändå ungdomarna:

*Det var väl ganska mycket ungdomar. Det var självklart det. Jag menar vanliga människor som ska upp och jobba kan ju inte sitta och klättra upp i träden hela nätterna och dricka vin på gräsmattan där, det kan man ju säga. Men det var som jag kommer ihåg det inte bara sånna där vänsterungdomar utan det var ganska blandat. På dagarna var det ju lite mer vanligt folk som kom och skrev på protestlistor och sånt där. Det kom ner östermalmstanter och tyckte att det var*

<sup>13</sup> För en diskussion om detta begreppspar se Asplund 1991.

<sup>14</sup> När Stockholmspartiet bildades 1979 återfanns bland grundarna en rad gamla almaktivister, däribland Ralph Fidler, Gunnar af Klintberg och Göran Folin från Alternativ Stad.

<sup>15</sup> Om Gösta Bohmans roll i den tidiga kritiken av stadsomvandlingen, se Stahre 1999, sid 65.

*hemskt. Det var dom hemiska sossarnas fel (informant A2).*

Journalisten Bo Löfvendahl kom i samband med 25-års jubileet av almstriden 1996 att minnas när han som ung var med om att ockupera Kungsträdgården:

Kungsan var målet. Varje håltimme och frukostrast (och säkert en hel del lektioner också) tillbringade vi där, tillsammans med miljöaktivister, hemmafruar, pensionärer och lunchlediga kontorsarbetare. Stämningen var både vred och euforisk, som en korsning mellan dagens vattenfestivaler och den tidens demonstrationståg, och som jag minns det strålade solen hela tiden. Utom när man smög sig dit sent på kvällen förstås, där ljus glimmade i mörkret och blodet ropade under almarna. Det var här barrikaderna fanns, de där som vi så länge hade längtat efter att stå på (SvD 960511).

Almarna blev stället att vara på, platsen för både engagemang och fest. I synnerhet gällde detta den delkultur vars medlemmar gärna kallade sig själva för alternativa och som sedan 1968 hade drömt om barrikaderna och den kommande revolutionen. Att det var så och att detta var omdömet om den typiske almaktivisten kom att få konsekvenser. Hippie- och alternativkulturen hade svurna fiender i raggarna, vilka såg sig som alternativungdomarnas motsats. De uppfattade sig själva som hårt arbetande arbetarungdom och retade sig på medelklassens hippieungdomar som kunde tillbringa dagar i sträck under almarnas trädkronor och drömma om revolutionen (SvD 710513). Inte blev det bättre av att almaktivisterna genom att göra just detta hade fått massor av publicitet, samtidigt som raggarna själva kämpat länge i det tysta för en motorgård. När helgen kom slog raggarna till mot sina antagonister och försökte fälla träden med linor och stulna motorsågar.

Som vi har sett låg det alltså en stor betydelse i vilka det var som förde kampen om almarna. Det påverkade sättet man stred för almarna och det påverkade synen på aktionen samt, i förlängningen - eftersom almarna under lång tid framöver skulle bli synonym med medborgarkamp - synen på platsen.

## KAPITEL 5: BLODET ROPAR UNDER ALMARNAN

Striden om almarna kom att bli en strid om rummet och hur rummet skulle definieras. Under ett par veckors tid gick platsen igenom en rad förändringar i betydelse, status och användning. Dessa transformeringar manifesterades på en rad olika sätt och jag ska i detta kapitel försöka beskriva dessa processer. Vad var det egentligen som hände under den majvecka 1971 då striden om almarna pågick som hetast? Hur stred man för almarna?

Statusförändringar är ett av de mer studerade områdena inom etnologin. Redan i början av 1900-talet skrev Arnold van Gennep om passageriter och senare har antropologen Victor Turner byggt vidare på van Genneps teoribyggnad. Turner har även infogat begreppen och tankarna kring passageriter i teorier kring offentliga konflikter, vilka han kallar för sociala dramen och definierar som: ...units of aharmonic or disharmonic process, arising in conflict situations.<sup>16</sup>

Det sociala dramat, menar Turner, består av fyra faser vilka direkt går att härleda från passageritens separationsfas, gränshfas och aggregationsfas (preliminal, liminal, postliminal). Det sociala dramas fyra faser benämner han: 1) *Breach* - vilket här bäst kan översättas som en form av regelbrott. Vad som händer i denna fas är helt enkelt att en part i ett socialt system bryter mot en norm eller regel och därför orsakar en konflikt. 2) *Crisis* - översätts lämpligast till Krisfasen, vilket är den fas som i passageriten betecknas som gränshfas eller liminalfas. Denna fas kännetecknas av osäkerhet, antistruktur och att normer tillfälligt är satta ur spel. Den utgör en gräns mellan stadier av normalitet - en gränsszon i vilken all form av normalitet har upphört. Vi ska penetrera denna centrala fas ytterligare och titta på de begrepp som lanserats för att förklara den, men först ska vi gå vidare och titta på den följande fasen: 3) *Redressive action* kallar Turner det som pågår i denna fas. Vi kan översätta det till en fas som kännetecknas av återställande. Vi har nu passerat dramas klimax och krafter i det sociala systemet sätter igång att försöka lösa krisen eller åtminstone begränsa dess omfattning. 4) Slutligen iakttar Turner en fas han väljer att kalla *reintegration*. Återintegrering är en direkt översättning som säger ganska väl vad det handlar om. Konflikten som den första fasen åstadkommit överbryggas eller accepteras och medlemmarna i det sociala systemet återgår - återintegreras - till det normala, som nu kan ha ändrat karaktär.<sup>17</sup>

Vi ska här titta närmare på Krisfasen - den vars innehåll karaktäriseras av antistruktur. I passageritens gränshfas, som fått stå modell för Krisfasen, finner vi två centrala företeelser och begrepp: 1) Liminalitet, och 2) *Communitas*. Begreppen är båda hämtade från latinets ord för gräns respektive gemenskap, men har kommit att accepteras och användas i försvenskad form.

Det liminala tillståndet uppstår mellan och under en statusförändring och är därför ett tillstånd av statuslöshet och antistruktur. Den gamla statusen har slutat gälla och den nya har ännu ej fastställts. De människor som uppehåller sig i detta stadium - i passageriten eller i det sociala dramat - präglas därför av just denna statuslöshet och antistruktur. Turner (1977) kallar dem för *liminal personae* och de uppgår i en gemenskap han kallar för *communitas*. I denna gemenskap råder andra förhållanden än utanför det liminala stadiet. Sociala band och hierarkiska strukturer upplöses på det att alla uppgår i en helhet av homogenitet, kamratskap och jämlikhet. *Communitas* kan ofta ge starka spontanitets- och frihetskänslor och har därför ofta kommit att användas av grupper och personer som hamnat mellan det sociala garnets maskor eller i det samhällshierarkiska systemets nedersta regioner och marginaler. Turner exemplifierar med gycklare, religiösa och politiska sekter, hippies och studenter och varnar samtidigt för följderna då tillståndet av *communitas* vidmakthålls som ett normalt stadium

<sup>16</sup> Turner, 1974; sid 37. Översätts ungefär "enheter av ickeharmoniska eller disharmoniska processer som utvecklas vid konfliktsituationer."

<sup>17</sup> För en längre diskussion om det sociala dramas fyra faser, se Turner, 1974; sid 38f.

istället för ett undantagsstadium. Även i det sociala dramat förekommer det ofta ledargestalter. Där finns alltid de som kan verka i det dunkla och försöka utnyttja situationens strukturlöshet för sin egna motiv. Communitas kan snabbt övergå i sin absoluta motsats med despotism och byråkratism. Detta är en fara Turner menar finns i samband med liminala upplevelser och förhållanden. I ostrukturerade stadier av oklarhet finns alltid människor som vill ha och behöver vägledning, och det finns alltid de som vill bistå med detta.

Det liminala tillståndet är enbart ett mellanstadium som syftar framåt till en ny status. Det utgör det oklara tillståndet mellan två klara statusförhållanden. Under almockupationen finner vi just denna oklara statuslöshet som kom att generera märkliga spontanitets- och frihetskänslor. Vi finner en inledande konflikt om rummets status och vi finner olika krafter som vill lösa konflikten och ge platsen en betydelse och en roll. Den process som kom att utspela sig kring almarna 1971 uppvisar, som vi ska se, många drag som för tankarna till Turners teorier om offentliga ritualer och sociala dramman.

### ***Lugnet före stormen***

När man efter stormötet på Moderna museet den 3:e maj bestämt sig för att närvara vid nedsågningen utan att aktivt göra motstånd, var man inom Alternativ Stad medveten om att situationen kanske skulle bli omöjlig att kontrollera. Man försökte få så mycket folk som möjligt till platsen och man var medveten om närvaron av anarkistiska grupper som gärna tog direkt strid mot polisen. Man visste att människor kanske skulle skadas och att de själva kanske skulle hållas ansvariga för upplopp. Åt allt detta suckade man enbart uppgivet. Almvännerna hade gjort allt annat de kunde tänka sig, men myndigheterna hade inte lyssnat. Nu kunde de inte ens söka tillstånd att demonstrera vid nedsågningen, eftersom tidpunkten för nedsågningen hölls hemlig och sedan offentliggjordes med ett falskt datum.

På så vis blev det de informella "oplanerade" planerna som kom att gälla. Dessa planer hade gjorts upp efter mötet på Moderna museet av deltagare som var missnöjda med Alternativ Stads beslut att bara se på vid en nedsågning. Planen byggde på att man skulle forcera polismuren och klättra upp i träden för att därigenom omöjliggöra en kapning.

Därför kan man säga att mötet kom fram till två beslut - ett formellt och ett informellt som inte många kände till. Eftersom Alternativ Stad inte hade någon formell organisation utan alltid konstituerades av de som deltog i dess möten är det svårt att säga att ett beslut var mer "Alternativ Stad" än ett annat. Vad var det som krävdes för att ett möte skulle vara Alternativ Stads möte och att ett beslut var Alternativ Stads? Vilka ägde rätten att kalla till möte och uttala sig i Alternativ Stads namn?

I ett uttalande till massmedierna den 3:e maj kunde AS emellertid offentligt två sina händer från vad de anade skulle ske:

Alternativ Stad tänker inte medverka till några våldsamheter, men organiserar en bevakningstjänst. [...] Myndigheterna vill ha det obehagliga verkställandet överstukat snabbt och omärkligt på natten. Stockholmarna kommer att hindra dem från att genomföra avrättningen i tysthet! (citrat efter Sundström 1981)

Tjugofem år efteråt berättar en informant som satt i ledningen för Alternativ Stad om tankarna bakom aktionen:

*Alternativ Stad hade gått ut och sagt att vi vill inte medverka till något våld vid nedsågningen. Så det var den officiella linjen. Men det vore ju fel att säga att vi inte insåg i ledningen för Alternativ Stad att kommer det bara ner folk till*

*nedläggningen så kommer de inte att låta nedläggningen ske i tysthet utan då kommer det naturligtvis bli någon form av bråk (informant A1).*

Vid det här laget hade man en väl utbyggd telefonlista som möjliggjorde att man skulle kunna samla stora mängder människor ganska snabbt. Efter mötet placerade man ut två vakter vid almarna, vilka snabbt kunde rapportera till två jourtelefonister på AS. Dessa telefonisters uppgift var att starta och hålla igång telefonlistan. En grupp inom AS hade även kartlagt polisens rörelser kring almområdet och man hade dessutom sett till att provklättra almarna.

Lördagen efter mötet på Moderna museet höll Alternativ Stad en demonstration vid almarna. Man ville ta tillvara de sista chanserna att få uppleva almarna. För att göra händelsen till en happening hade man ställt upp en liten scen från vilken musiker och teatergrupper spelade. Vårvädret bjöd på solsken och i gräset hade folk picknick. Karl XII:s torg fick fungera som arena för ett rikt folk- och kulturliv. AS tog inte bara chansen att i elfte timmen protestera mot nedläggningsbeslutet, de fick även möjlighet att visa hur de ville att en park skulle kunna fungera. I egen regi transformerade de om parken till en park i den alternativa stadens Stockholm.

Det skulle emellertid inte dröja längre än till måndagen, då arbetsveckan började, innan parken återigen skulle omtransformeras - denna gång till byggarbetsplats. På förmiddagen kördes några lastbilar och en grävskopa fram. Runt området byggdes ett plank upp och inom detta började man avlägsna gräsmattor och buskar. Från stadens sida förklarade man nu även att nedläggningen var planerad till torsdagen - förmodligen dess tidigaste timmar på natten. Området kan nu sägas ha blivit klart avgränsat och definierat som byggarbetsplats, men redan natten till tisdagen visade ett antal ungdomar att denna definitionsrätt inte var oomtvistad. Planket revs ner och gärningsmännen satte sig i parken/byggarbetsplatsen och inväntade polisen som så småningom kom med piketbilar och hundbuss. Aktivisterna, som enligt AS inte hade med dem att göra, skingrades och arbetet med att resa planket igen tog vid.

Tilltaget med att riva planket satte skräck i gatukontoret, som därefter började fotografera närvarande reportageteam i tron att dessa höll på att registrera arbetarna för att senare söka upp dem (Expressen 710511). Stämningen var alltså redan spänd när Alternativ Stad på tisdagseftermiddagen och kvällen fick fler och fler indikationer på att almarna skulle sågas ner under natten.

### ***En strid i natten*<sup>18</sup>**

*Det är synd förresten att inte den här melodin heter Alma, för då kanske man osökt kunde komma in på almar, som lär fällas i natt (Claes Dieden i Melodiradion 710512, kl 01.07. Citat efter Sundström 1981, del 3:175).*

Efter att några avgörande tips hade kommit in till Alternativ Stads kansli, bland annat ett från en anonym polishustru, beslöt man att dra igång telefonkedjan med vetskapen att ett falsklarm kunde förstöra allt det man arbetat för. Detta var emellertid inte ett falsklarm. Gatukontoret hade tidigare lagt nedläggningen med ett dygn för att kunna undvika eventuella motaktioner. Att något dramatiskt höll på att ske, och att det fanns en viss vetskap om detta antyder en informant som på kvällen höll sig sysselsatt med telefonkedjan:

*Och sen när det där var klart, då var jag väldigt uppskakad för att jag fattade att*

---

<sup>18</sup> Denna redogörelse bygger på uppgifter från nyhetstidningar, informanter och polisrapporten, som den har citerats i Sundström, 1981.



*det var en jättegrej. Alltså att man sätter sig upp mot staten. Det hade ju inte skett speciellt många gånger i Sverige under nittonhundratalet, ja det hade gjort det några gånger. Men i alla fall så var jag jävligt skakis. Jag kommer ihåg att jag tog mig en rejäl wirre då där på natten och så la jag mig och sov (informant A5).*

Under det ett år långa opinionsarbetet hade Alternativ stad fått in 1500 namn på personer till sin telefonlista. Innan denna telefonlista hade börjat få någon effekt uppehöll sig enligt polisrapporten omkring 200 personer i Kungsträdgården. De flesta, förutom möjligtvis ett litet antal almvakter som spelade flöjt, samlade in pengar och försökte sälja affischer, tycks enligt polisen ha varit ovetande om de snart stundande händelserna. Klockan 01:30 hade det strömmat till 600 almaktivister. Några av dessa hade möjligtvis hört om nedsågningen på melodiradion där en almsympatiserande skivpratare omnämnde Gatukontorets planer i förbifarten, andra hade kallats dit genom telefonlistan.

Strax efter klockan ett hade en kranbil jagats på flykt av den allt mer högljudda och månghövdade folkmassan. Klockan två ljöd plötsligt ett antal explosioner<sup>19</sup>, vilket fungerade som ett startskott för de protesterande almaktivisterna. Planket stormades och revs till stora delar ner, allt under det att stenar, plankbitar, flaskor, ägg och grus haglade mot de retirerade väktarna, poliserna och deras hästar och hundar. Under tumultet lyckades en aktivist ta sig fram till de med kors prydda almarna och klättra upp bland dess nyknoppade lövverk. Att träden var prydda med kors nämner en informant tjugofem år senare, vilket tyder på att något av de ursprungliga tankarna med en begravningshögtid för almarna förverkligades. Ett annat tecken på detta är en samtida artikel i Aftonbladet, där det i förbigående beskrivs att svarta sorgflor prydde området. Vi ser här hur almvännerna sökte visa hur deras motståndare stod för döden, medan de själva var där för att sörja dödandet av träd. I flera debattartiklar och på tidningarnas omnämndes nedsågningarna till och med som mord.

Mannen i trädet blev sedan sittande där, hyllad av de applåderande talkörerna på marken. De övriga aktivisterna hade ännu inte hunnit nå almarna. Polisen hade lyckats organisera en bastant mur runt träden. Utanför denna mur ordnade nu demonstranterna en likaledes hård mänsklig kedja runt området. De två sidorna befann sig alltså i dödläge när plötsligt mannen i trädet ropade att kranbilen åter var på väg mot almarna. Omkring 200 demonstranter stormade den framryckande bilen som nu blev stående, allt medan stenar haglade över den. Somliga aktivister började bygga barrikader av den del av planket som var nedrivet. Den skräckslagne föraren närapå lynchades av den vilda mobben innan han lyckades köra undan och lämna området med sin kranbil.

Fram till 02:50 var det sedan lugnt - demonstranterna trängde långsamt framåt samtidigt som de skanderade sentenser som till exempel "*Hjalmar Mehr ska säga själv*". När sedan de första mannarna med motorsågar närmade sig almarna ändrades sentenserna till "*Vägra säga!*", samtidigt som stämningen blev allt mer hotfull. Arbetarna från Gatukontoret tog sig in innanför polismuren och efter ett par minuter ljöd plötsligt motorsågarna.

Den första nattens drama började nu närma sig sin kulmen och skulle snart vara över. Ljudet av motorsågar konkretiserade frågan och väckte hopen. Det som följde var ett kaos där polisen försökte hålla undan demonstranter samtidigt som föremål - ägg, grus, flaskor, plankbitar, stenar - ven i luften. Informanten A1 minns:

*Det var mitt i natten och vi visste att folk var på plats, täta polisled, hästar lite i bakgrunden, skällande polishundar. Så redan det en sån nattlig stämning jagade*

<sup>19</sup> Explosionerna omnämns i polisrapporten som "blixtar och andra effekter" och i Aftonbladet (710512) som "i förväg utlagda brandbomber och smällare".

*upp stämningen lite, men det var inte förrän motorsågarna började dras igång där innanför planket som det verkligen blev bråk alltså för då revs ju planket bara av tyngden för att det var så många. Ganska stora delar av planket som omgärdade platsen revs ganska snabbt. Innanför stod då dubbla led av poliser utrustade med hundar och batonger och stod som skydd för att nedsågningen skulle kunna fortsätta. Men eftersom vi var så många var det många som bara sprang på polisen och fick ju törnar och bett av hundarna.*

De ridande poliserna gjorde chock, en demonstrant hängde sig i betset på en polishäst och ett antal demonstranter fick sig ordentliga rapp av polisbatonger och ridpiskor. Efter bara några minuter - ungefär 03:10 - var slaget över. En grupp demonstranter hade kommit upp på tehusets tak och några fortsatte upp i träden. En svart anarkistflagga som satts upp i träden vajade över platsen för att markera anarkisternas seger. På marken runt almarna satte sig ett hundratal demonstranter i ring.

I detta läge blåste polisen av aktionen och fällningen avbröts - polisen kunde inte längre garantera att ingen skulle skadas vid en nedsågning. Att nedsågningen verkligen hade påbörjats visade ett antal rejäla jack i några av trädens stammar.

"Männen med motorsågar" - som de kom att kallas i massmedierna - fick nu avtåga under massans applåder. Demonstranterna tog därefter helt över området och satte sig runt träden, sjungandes Internationalen under ledning av de tre barn-TV gestalterna Ville, Valle och Viktor (Jörgen Lantz, Anders Linder och Hans Wigren). Under tiden drog sig polisen undan från området och demonstranterna kunde i medhavda högtalare utropa sin seger.

Under resten av natten återställde demonstranterna området från att ha varit byggarbetsplats och "slagfält" till att åter bli en park. Man städade upp runt almarna och man raserade det sista av planket. Alternativ Stad bjöd på saft, folk sjöng glada sånger och ett stort antal demonstranter dansade ringdans kring almarna. I träden satt ett tiotal demonstranter, som för att bevaka träden med sina egna liv. Från att till en början ha blivit "överkörda" av mer militanta krafter tog nu AS åter kommandot och började organisera motståndet - ordna proviant, filter, vatten och planera aktiviteter. Vad den nu uppkomna situationen skulle innebära och hur länge man skulle kunna hålla almarna visste ingen.

### ***Folkfest och bråk***

Vad som hände efter den första nattens oroligheter är medierna samstämmiga om. Alla berättar om hur slagfältet förvandlades till en idyllisk festplats med evenemang och gemenskap. Enskilda poliser kunde hävda att de egentligen gärna ville ha kvar almarna och Alternativ Stad skickade en bukett blommor till kranbilföraren som skadats under nattens tumult.

Under onsdagen bevakade polisen händelserna diskret på avstånd. Almsympatisörerna började förstärka träden med korrugerad plåt, armeringsjärn, hönsnät och stålvajrar. En del hade tagit med sig hängmattor som de hängde upp mellan trädens stammar. Spåren av motorsågar i stammarna pryddes med blommor, vilka sedan ersattes av ympvax som en ung botanikstuderande strök på.

En informant som var en av de mer tongivande inom Alternativ Stad berättar om denna första tid av ockupation:

*I och med att vi direkt efter försöket till nedsågningen ockuperade platsen och polisen drog sig tillbaka så var det ju ett litet vakuum att "vad ska vi göra nu?". Vi hade ju inga långsiktiga planer på det. Men det gav sig självt väldigt snabbt. Av det här planket som hade rests runt själva platsen så byggde vi snabbt upp en*

*scen, därför att det kom dit trubadurer, folk som hade gitarren med sig nästan jämnt. Det tyckte vi var bra för vid sidan av att vi höll en massa olika brandtal och släppte upp stockholmare, så blev det lite av en fria talares tribun av det här. Folk kunde komma och ta upp även andra frågor till debatt eftersom det alltid fanns en publik där. Det ville vi då varva med lite sång och musik för det bidrog till att hålla kampstämningen uppe. Så vi ringde runt till en del som vi kände och andra hörde av sig spontant till Alternativ Stad och frågade om det kunde platsa om dom kom ner och rev av några låtar. Så det var en blandning av att vi kontaktade folk och att de kontaktade oss spontant (informant A1).*

På denna scen kom många - både kända och okända - att uppträda och tala. Bland de mer celebra personligheter som under den följande veckan besteg scenen hörde Cornelis Vreeswijk, Kar de Mumma, Fred Åkerström, Anders Linder, Finn Zetterholm, Sörmlands Frasse, Torsten Tegnér, anarkisten Inge Oskarsson och Vilhelm Moberg. Evert Taube var närvarande genom att man bland träden hade satt upp en avskrift av hans brev till kungen, i vilket han ber om nåd för almarna. Detta celebra stöd innebar givetvis åtskilligt råg i ryggen för demonstranterna och bidrog även ytterligare till att locka den nyfikna allmänheten och massmedierna.

Runt omkring i parken satt folk i vårsolen och sjöng, spelade gitarr, stickade eller sov allt medan protestlistor cirkulerade och Alternativ Stad bjöd på kaffe och smörgåsar. Skyltar som suttit uppsatta på det nu nedrivna planket hade fått texten ändrad. Sålunda hade ordet "ej" strukits i "*Obehöriga äga ej tillträde*" och skylten "*Risk för fallande träd*" hade ändrats till "*Ingen risk för fallande träd*". Under de följande dagarna skulle floran av skyltar växa ytterligare: "*Hellre almlöv än gravöl herr Grabö*", "*Skulle Vasa leva skulle han låta almarna leva*", "*Ingen Mehr risk för fallande träd*", "*Fäll Mehr*". En reklamslogan för deodorant lånades och ändrades till "*Är du säker under almarna*". Att känslan av glädje, lekfullhet och frihet var stor vittnar en informant om:

*Det skapades ju ett frihetens rum där, det tycker jag och stämningarna var ju såna lätt. Det var både Hallelujastämningar och såna där frihetliga utopiska stämningar. Av en ren slump så var det ju etthundra år efter Pariskommunen 1871. Det spelade faktiskt en roll, för att Pariskommunen var ju så pass känd då hos oss i Alternativ Stad.<sup>20</sup>*

På kvällen hade tusentals stockholmare sökt sig till Kungsträdgården. Vid halv tiotiden på kvällen stegade operakören ut på Operans takterrass och höll en gratiskonsert för de församlade almsympatisörerna. En halvtimme senare försökte några i folkmängden vältä Karl XII:s staty, vilket misslyckades. En grupp hjälmbeklädda anarkister hade kommit till platsen för att elda hopen till nya kravaller, vilket heller inte gick så bra. Senare på kvällen gick ryktet att en raggarkaravan var på väg till Kungsträdgården med motorsågar. När de sedan kom uppstod lite tumult som slutade med att ett fönster i Operakällarens entré krossades.

Almockupationens första dygn var på det hela taget en lugn men händelserik vårfest med picknickorgar, vänskapligt gemyt, underhållning och tal. Det skulle emellertid bli allt mer tydligt att det fanns olika krafter som ville använda uppståndelsen för egna motiv och att AS skulle få det svårt att kontrollera den massmediebevakade tillställningen.

---

<sup>20</sup> Informant A5. Pariskommunen var en ockupation av den franska huvudstaden som företogs av franska radikala krafter i det moraliska vakuum som uppstod efter den för Frankrike förödmjukande freden mot Tyskland efter det fransk-tyska kriget (1870-71). Pariskommunen slogs brutalt ner av republikens trupper.

På torsdagen invigdes en trädgårdsutställning i Kungsträdgårdens norra del. Kommunfullmäktiges ordförande Ewald Johansson (s) förklarade enligt SvD vid invigningen att denna utställning skulle stimulera stockholmarna att önska mera grönt i sin miljö. Detta tyckte almsympatisörerna var cynism i överkant, varpå ett antal av de 5000 växter som förevisades i utställningen försvann - för att senare dyka upp vid almarna.

På de allt mer tilltufsade gräsmattorna höll folklivet igång - det dracks vin och musicerades. Alternativ Stad, som hade fått natura- och penningbidrag av allmänheten ordnade med mat och dryck under ockupationsdagarna. En informant i AS minns:

*Dom organiserade ju käk därnere också. Gud vet var allting kom ifrån, det fanns ju allt möjligt va, soppor och saft och mackor och frukt och sånt där som trollades fram. Alternativ Stad stod ju för en del av det där, det gjorde vi faktiskt. [...] Det är väl då exempel på den där principen om ömsesidig hjälp då som anarkisten Krapotkin skriver om. Ja det har jag tänkt på mycket senare att det var enormt vad folk kunde improvisera fram och fixa till när man då var tvungen till det alltså. Det är ganska imponerande faktiskt, allt som gjordes (informant A5).*

Allt som oftast cirkulerade rykten om kommande attacker mot ockupationen, ena stunden var det gatukontoret som var på väg och andra stunden var det raggarna. När något av de mångtaliga ryktena började bli riktigt starka klättrade några upp i almarna och stannade där någon timme. Från scenen fortsatte man med uppträdanden och tal. Volymen på popmusiken skruvades emellertid ner efter påpekanden från Torsten Tegnér då han höll tal för almarna.

I området hade det dessutom vuxit upp ett helt litet marknadsliv i vilket det såldes almdikter, kopior på Evert Taubes protestskrivelse till kungen och varmkorv. Lite mera undanskymt verkade mer ljusskygga entreprenörer med att sälja hasch, alkohol och stöldgods. Aftonbladet ger en ögonblicksskildring från almarna:

Tomma vinflaskor ligger utspridda i gröngräset. Lutad mot gatukontorets plank, som blivit tillfälliga bostäder, sitter några almaktivister och röker en pipa. Många aktivister är väldigt unga, långhåriga, klädda i jeans och T-shirt och bär FNL-märken (Aftonbladet 710514).

Informanten A3 minns tillbaka till livet vid almarna:

*Folk slog sig ner och satt och snackade och piporna vandrade runt och så där. Folk satt och spelade, det var ju kul i och för sig. Så att det var ju en sorts stämning av samhörighet, som skulle visa sig vara väldigt ytlig egentligen.*

Samtidigt fortsatte rapporterna och diskussionerna i massmedierna. Av de fyra stockholmstidningarna var enbart den socialdemokratiskt trogna tidningen Aftonbladet positivt inställd till nedsågningsbeslutet och negativt inställd till almsympatisörerna. "Fäll almarna" utropade Lars Thalén på Aftonbladets ledarsida dagen efter att tidningen på nyhetsplats publicerat en enkätundersökning med 100 personer - "Vi 100" - där 90 stycken var negativa till fällningen och tio var positiva.

I de politiska korridorerna sysselsattes man också av almstriden. Skönhetsrådet - som kände sig förbigångna - krävde att man skulle spara almarna. Folkpartiet och moderaterna krävde att man skulle ompröva beslutet att såga ner almarna. Landstinget beslöt i samråd med kommunen emellertid för att gå till motattack mot almsympatisörerna och med hjälp av en reklambyrå informera allmänheten om bakgrunden till beslutet - på dagstidningarnas annonsplatser.

Med helgen blev det oroligare kring almarna. Ett fackeltåg som Alternativ Stad planerat till fredagskvällen avblåstes eftersom det ansågs för riskfyllt. Polisen försökte hålla sig i bakgrunden men nödgades att stänga av Strömgatan och dessutom göra ett par ingripanden - vilket höll på att orsaka bråk. Polisens huvuduppgift denna kväll blev annars att vakta almarna från att fällas olagligt av det raggargång som hade bestämt sig för att göra detta till sin uppgift. Raggare mot mods och hippies var den tidens ungdomsantagoni, så det var upplagt för konflikter. En karavan med femtio bilar fyllda med raggare på väg mot Kungsträdgården stoppades av polisen vid niotiden på Birger Jarlsgatan.

Några raggare lyckades emellertid ta sig fram till almarna och höll på att orsaka bråk. Klockan ett på natten till lördagen fick ett par raggare ordet på den lilla scenen. De argumenterade för en nedsågning men buades ut och avbröts, varpå en trubadur fick ta över mikrofonen. Raggarnas argument var att en nedsågning skulle ge arbete åt folk. Tidigare hade raggarna meddelat att de tänkte såga ner almarna för att uppmärksamma myndigheterna på deras krav på en motorgård, men bakom ambitionerna att såga ner almarna låg nog lika mycket antipatierna mot de man såg ockupera Karl XII:s torg.

Förutom raggarna hade almsympatisörerna även fått ett problem med de egna leden. Allt fler av dem som uppehöll sig vid almarna var missbrukare och detta höll på att ge aktionen dåligt rykte. Inte blev det bättre av att området gav ett allt mer nedskräpat och slitet intryck och att polisen fick omhänderta och skicka hem barn från almområdet. Att alla kring almarna inte var almaktivister i grunden förstår man av två informanter:

*...dom som hängde sig kvar där nere och sov nere vid almarna eller satt i hängmattor i träden, det var - som jag uppfattade det - det var ju flummare, hippies och så där. Och så var det några agitatorer och sen blev det ju möten och då kom det ju flera. Men dom som var där hela tiden, dom skulle ju nästan vart där ändå, he he (informant A3).*

*...folk drogs ju dit därför att det var en stor grej, det var liksom ett stort äventyr - nånting fantastiskt som hade hänt mitt inne i stan, som en stor saga ungefär. Och då drogs ju folk till det, ja så var det (informant A5).*

Dagarna var fortfarande folkligt trevliga, men nätterna var problematiska och oroade Alternativ Stad. Där tidningarna de första dagarna i eufori skrivit om folkfest började de nu skriva om hippieläger, fylla, bråk med raggare, slitna gräsmattor och nedskräpning. Det började med andra ord bli bråttom att finna en lösning på almstriden. I Alternativ Stad var man rädd för att opinionen skulle svänga om aktivisterna och ockupationen kom i vanrykte. Inom AS såg man sig nu tvungna att gå ut med ett uttalande:

*- Myndigheterna väntar nu på att det hela ska urarta så de har laga skäl att göra en polisrazzia. Den mobbstämning som funnits ett par gånger är minst sagt olustig, men vi tar inget ansvar för den situation som kan uppstå. Almarna har ingenting med knark och social missanpassning att göra. [...]*

*- De stora sociala problem Stockholm har är en följd av myndigheternas planering med sterila bostadsområden långt utanför stan och ett affärscentrum i City som strängt taget är dött efter klockan 18:00. Hela planeringen bäddar för tristess och rotlöshet och det är inte underligt att människor som inte har någonstans att ta vägen nu söker sig till almarna och den provisoriska scenen (SvD 710516, intervju med representant för Alternativ Stad).*

Politikerna å sin sida såg framför sig med fasa hur tältlägret under den annalkande sommaren skulle locka hippies från hela Europa. Samtidigt var poliserna allt mer missnöjda över att ständigt tvingas arbeta övertid och hotade nu med att massjukskriva sig.

Polisen skulle provas ytterligare. Lördagen hade förflutit lugnt, folk hade musicerat och en åsna hade stått och betat på gräsmattan, som i övrigt var fylld med solande människor. Någon hade fäst en sågklinga på Karl XII:s värja, en stockholmskrog hade anordnat en gospelshow och gruppen Homesick band hade spelat amerikanska och irländska folksånger.

Sedan kom natten och med den nya oroligheter. Omkring 150 raggare angrep almarna och det omgivande tältlägret. Tälten revs - en del slängdes i strömmen - och tehuset med almarna ockuperades av raggarna. Polisen undvek i det längsta att ingripa men blev tvingade till detta då raggarna omväxlande försökte fälla träden och bränna dem. Almsympatisörernas strategi var att inte låta sig provoceras. Blev det fullt slagsmål så visste de att polisen kunde gå in med kravallutrustning och tömma området på folk, vilket skulle underlätta en nedsågning. Istället satte man sig och sjöng "We shall overcome".

Efter några timmar ebbade oroligheterna ut och raggarna åkte hem. Ytterligare en natt hade almsympatisörerna lyckats hålla almarna.

På söndagen hade ett antal tält rests igen, men tältstaden var mindre än före raggarnas angrepp natten innan. Alternativ Stad började mer och mer distansera sig mot tältfolket och röster inom AS började argumentera för att avlägsna eller flytta scenen, informationsbordet och matutskänkningsen. Molins fontän nämndes som en alternativ plats att flytta dessa funktioner till.

Även på söndagskvällen, fast lite tidigare än de andra kvällarna, angrepp raggarna området kring almarna. Återigen revs tält och slängdes i strömmen. Polisen fick ingripa för att folk inte skulle ramla i vattnet och raggarna drevs undan. Vid ett andra anfall stormades scenen och ett antal raggare förklarade i högtalarsystemet att de inte ville fälla almarna, men att de utnyttjade tillfället att få publicitet för sin egen kamp för en motorgård. Efter ömsesidiga fredstrevare enades Alternativ Stad och raggarna om att förenas i sina strävanden, varpå raggarna lämnade området - därtill uppmånade av sin ledare Stikkan.

Med detta var de akuta kriserna över för almaktivisterna. På måndagsmorgonen började de plantera buskar och så gräs och framåt dagen kom ett uttalande från stadens samtliga partigrupper i vilket man förklarade att man beslutat att almarna skulle sparas över sommaren. På kvällen rev man tältlägret och tog ner de hängmattor som hängt i träden. Även scenen plockades bort, liksom de skydd man satt upp runt almarna. Försäljarna drog vidare till andra platser men Alternativ Stad behöll ett par vakter i ytterligare några dygn. Även under tisdagen arbetade AS för att återigen göra fint runt almarna och återställa platsen till att bli en park igen.

Under sommaren kom beskedet att almarna skulle få stå även över vintern. En nedsågning hade genom ockupationen visat sig vara allt för vansklig. Tunnelbanestationen ritades om så att almarna kunde räddas, och stationen invigdes 1977. Uppgången på Arsenalsgatan, på andra sidan Kungsträdgårdsgatan invigdes först vid mitten av 1980-talet. Arsenalsgatan mellan Karl XII:s torg och Molins fontän, som under ockupationen 1971 i princip förvandlats till en gågata, har idag stängts för biltrafik och hyser nu en cykelbana, en promenadväg och planteringar. Idag, trettio år efter almstriden, står fortfarande de flesta almar kvar, men är nu istället hotade av almsjukan.

## KAPITEL 6: SLUTDISKUSSION

När jag 25 år efter almstriden en sommardag satt i Kungsträdgården, alldeles i närheten av almarna, hörde jag plötsligt en stadsguide utbrista till sin utländska turistgrupp "...and here are the world famous elm trees". Jag tittade upp på de väldiga kronorna som stod i full sommargrönska och såg - en turistattraktion, ett museiföremål i ett musealt Stockholm.

Våra offentliga rum rymmer betydelser som vi lever, bekräftar, ifrågasätter och verkar för eller emot. Kungsträdgårdens södra del, där almstriden kom att utkämpas, har kommit att formas i spänningsfältet mellan diametralt olika synen på området. I ett historiskt perspektiv kan vi se hur områdets folkliga respektive ekonomiska aspekter har betonats olika av olika delar av samhället och hur detta på ett sätt bidrog till att leda fram till striden om almarna 1971. Å ena sidan rymmer området stadens kanske populäraste stadspark, ett antal kaféer och restauranger samt otaliga minnen och berättelser - inte minst från områdets period som stadens nöjescentrum. Å den andra sidan ligger här sedan länge även kontorshus som rymmer huvudkontoren för landets största banker. Liket en magnet har området från 1800-talets mitt dragit till sig mer och mer pengar. Från att ha varit Stockholms nöjescentrum och även ett av dess mest exklusiva bostadsområden, kom sedan Kungsträdgårdsgatan och Västra Trädgårdsgatan att domineras av storföretag som Handelsbanken, Tändsticksbolaget, Enskilda banken, Åtvidabergskoncernen, Jernkontoret, försäkringsbolaget Thule och Wermlandsbanken. Under samma period försvann även en rad av de nöjesetablisemang och krogar som bidragit till områdets magnetism. Detta förändrade naturligtvis synen på Kungsträdgården med omgivningarna. Den sociala produkt - för att återknyta till Sojas diskussion kring Lefebvres rumsliga teorier - som skapades, kom mer och mer att inriktas på näringslivet. Det blev en ny produkt som skapades mycket beroende av "den glada tidens" producentskap. Från att ha varit "det glada Stockholm" materialiserat kan man säga att området blev en materialiserad aspekt av det svenska näringslivet, för att använda Sojas diskussion. Vägen dit var rent ekonomisk.

Samtidigt levde parkens folkliga och kulturella aspekter kvar. Minnena av "det glada Stockholm" fanns som nostalgi på Victoria, Operakällaren, Blancheteatern och i alléerna, men Stockholms 700-års jubileum 1953 visade med tydlighet parkens betydelse även som folklig samlingsplats. Jubiléet gjorde mycket för att stärka dessa aspekter på parken i och med de provisorier som anlades och sedan fick stå kvar - däribland tehuset.

Mellan 1953 och 1971 hände emellertid något anmärkningsvärt i Stockholms historia. En stor del av den centrala innerstadens bostäder revs och befolkningen flyttades ut till nybyggda bostäder i förorterna. Samtidigt planerades den centrala delen av innerstaden för att näst intill uteslutande rymma näringsliv och myndigheter. I city, som den centrala innerstaden nu skulle kallas, tillbringade man tid enbart i egenskap av lönearbetare eller konsument och det var för dessa kategorier och funktioner som staden och även Kungsträdgården nu skulle planeras. Kungsträdgårdens tunnelbanestation skulle enligt planerna utgöra en avlastande station till T-centralen och ta emot trafikanter inte enbart från Järva, utan även från Nacka. Att det då behövdes en butik i denna butikslösa del av city var närmast odiskutabelt. Det var en service som kontorsområdets lönearbetande pendlare måste tillgodoseas med, ansågs det.

Det var nu synen på Kungsträdgårdens konstitution skulle ställas på sin spets. Ett område är vad det används som och det används som vad det är i folks medvetanden. Att teserveringen under almarna egentligen var platsen för en tunnelbanenedgång och butiksentré för områdets kontorsfolk och att det kommit att definieras som detta av några som knappt ens vistades där, blev ett svårsmält resonemang för många stockholmare. Alldeles särskilt gällde detta kanske den krets från alternativrörelsen som hade teserveringen som ett av sina samlingsställen och som sedan tidigare var starkt negativa till de förändringar som Stockholm genomgick. Det gällde

även i hög grad de som skulle utgöra de äldsta aktivisterna - pensionärerna. Somliga av dem hade sett hur deras ungdoms nöjesetablissemang vid Kungsträdgården hade försvunnit och ersatts av bankpalats under det tidiga 1900-talet. Sedan hade de sett hur deras stad hade rivits och tagits ifrån dem och hur nya definitioner på deras stad hade formulerats ovanför deras huvuden. Det var en levande stad med bostäder, parker och små kvartersbutiker, som hade tagits ifrån dem och tillbaka höll de på att få en ödlig stad med gigantiska kvarter, breda blåsiga gator som var avsedda primärt för biltrafik, avvisande kontorskomplex och myndighetsbyggnader.

Almarna blev här en slagkraftig symbol för det organiska, för själva livet - dels det biologiska livet som fick träden att grönska just i samband med almveckan, men även stadens sociala liv och den levande, organiska, staden. Därför är det symptomatiskt att Alternativ Stad planerade motståndet mot almarna just som en begravningshögtid med kors och svarta sorgflor och att man benämnde nedsågningen som "avrättning" och "mord", vilket även massmedierna kom att benämna fällandet som. Det skulle bli en begravningshögtid inte bara för almarna utan även för den gamla levande, men nu allt mer döende staden.

När almarna sedan ockuperats försökte man frambesvärja så mycket liv som möjligt. Man lockade dit stora folkmängder och man spelade musik, levde, åt, drack, festade, älskade och sov på platsen. Man kom till och med att använda sig av en så gammal fruktbarhetsritual som att man dansade ringdans kring almträden.

Efter att man fått besked om att almarna skulle få stå kvar åtminstone över sommaren, var det som om man pånyttfödde den vid det laget ganska slitna parken genom att odla buskar och blomster. Almträden fick ömsa skin och blev av med sitt skyddande lager av korrugerad plåt och stålvarjar. Ett år efter almoccupationen skrev Werner Aspenström en dikt i Expressen, i vilken han hyllade de då mer än 100-åriga almarna som han menade fyllde ett år och grönskade igen (Expressen 720511).

Det sociala drama som almstriden innebar kom att bli en almarnas passagerit från dödsdom till pånyttfödelse och i det stadium av ockupation, då ingen visste vad som skulle hända finner vi precis vad Turner beskriver som ett stadium av liminalitet. Där fanns de speciella känslor av communitas, med dess frihet och spontanitet, lekfullhet och antistruktur. Kring almarna upplevde man en samhörighet med främlingar som var där och då men, som en informant påpekar, skulle visa sig vara ganska ytlig. Ockupationen pågick i en tid och i ett rum där vanliga lagar inte tycktes gälla. Ingen tycktes heller oroas över - eller ens tänka på omvärldens lagar och på vad som skulle kunna hända efter ockupationen. Man struntade i förordningar och satt istället och drack vin på parkens gräsmattor utanför sina nyuppsatta tält. Folk drev med makten genom skämtsamma skyltar och man låg i hängmattor i träden. Det föremål som kanske mer än något annat signalerar fritid och ledighet - hängmattan - fick alltså tjäna som vapen i en maktkamp mot myndigheterna, vars företrädare fick spela rollen som stela paragrafryttare i detta sociala drama.

Så kom almarna med dess metafor av liv och livets kontinuitet att leda sina vänner genom en process av död och pånyttfödelse. Men almarna kom under dessa dagar att betyda mycket mer än denna mytologiska, rituella process. De kom bland annat att stå för en antiauktoritär, utopisk frihet med Pariskommunen som föregångare och ideal. De kom även att stå för en antifunktionalism och en reaktion mot stadsomvandlingen i Stockholm. Vissa satte in denna betydelse i en antimodernistisk ideologisk kontext, andra i ett alternativmodernistiskt sammanhang.

Platsen kom att betyda olika saker för olika grupper. För somliga blev det säkert en Pariskommun i miniatyr, för andra blev det ett rum där allt var tillåtet och inom vars väggar man kunde tänja på alla gränser. För några innebar det en unik möjlighet till gemenskap och samhörighet, liv och rörelse. Vissa grupper såg almträden och det omgivande området som platsen för de efterlängtrade, romantiserade, barriaderna. För vissa blev platsen möjligheternas



plats, där korvgubbarna kunde sälja mycket korb, där demagogerna kunde få en publik, där revolutionärerna kunde få en massa att hetsa, där de blivande musikerna kunde få uppträda för första gången. Det blev en plats där raggarna kunde få uppmärksamhet för sin sak och samtidigt mucka gräl med sina antagonister - som genom detta kunde hålla sin kampvilja och motivation uppe. Alternativ Stad fick ett rum i vilket de kunde visa vad de menade med en alternativ stad och hur ett offentligt rum skulle fungera.

Platsen fick även återigen, precis som under invigningen 1868, stå för den lilla människans kamp mot makten och etablissemang. År 1868 tog republikanska krafter stöd av händelserna och de fanns med även nu. Karl XII stod staty mitt i folkhavet, men han fick mycket liten del av almträdens positiva betydelseladdning. Istället hotade ockupanterna att välta statyn om almarna skulle fällas. Några ockupanter hade fäst en stålvrå mellan statyns värja och den svårast skadade almen. Om almen föll så skulle även statyn falla, eller åtminstone skadas. Vid ett tillfälle blev några även så handgripliga att de försökte fälla statyn. Karl XII kom också att föräras en egen skylt som parodierade Tegnér's hjältedikt "Karl XII" från 1818 - "*Han kunde icke vika. Blott falla kunde han Karl XII*". Senare kom någon även att fästa en sågklinga vid statyns värja, vilket skulle framställa honom som en del av den makt och det etablissemang som ville såga ner almträden. Något oförtjänt kan tyckas, men Karl XII var omstridd, vilket inte minst hade visat sig sju år tidigare då någon hade fäst en jojo på statyns pekande finger och en av gatukontorets koner på statyns huvud som en dumstrut. Man kan fråga sig hur det hade sett ut under almockupationen om Linné stod staty vid almarna och Karl XII stod staty i Humlegården. Med detta kom alltså monarkin och en gammal omdiskuterad kung att implicit åter debatteras.

Som Anna Lundström har visat var även det tidiga 1990-talets 30:e novemberkravaller mellan skinnskallar och multikulturalister på samma plats, en strid om stadsrummets betydelser och territorier (Lundström 1995). Kanske kan man se den konflikten som en strid om ett stadsrum som i och med almstriden konkret hade erövrats av syndikalister, kommunister och anarkister och som skinnskallarna under det tidiga 1990-talet ville återerövra. Kravallerna mellan skinnskallar och multikulturalister på platsen ska kanske ses som ett våldsammare eko av striden mellan raggare och almockupanter. De båda sidorna i de olika konflikterna tycks - givetvis med viss modifikation - ha haft liknande eller motsvarande syn på sig själva.

Almkonflikten kom även att länkas till många andra olika frågor som var aktuella och brännbara. Sveriges spända relationer till USA kom på tapeten i och med att amerikanska massmedier - ibland möjligen något skadeglatt - rapporterade från "det stora slaget om Kungsträdgården" (DN 710513). Hjalmar Mehr ansåg att detta var "gefundenes Fressen" för ett USA som kritiserats i Sverige för sin Vietnampolitik (DN 710514). Frågan aktualiserade även massmediernas roll i en demokrati - Hjalmar Mehr gav några råsopar även där och menade att massmedierna i Sverige inte tog sitt ansvar utan snarare underblåste konflikten och därmed utgjorde en fara för demokratin (ibid.).

Med almstriden ställdes demokratin på prov och utmanades. Bland politikerna menade man att almockupationen var ett exempel på gatans parlament. I framtiden skulle detta parlament vara något som den politiska makten skulle bli tvungen att tänka på och ta hänsyn till vid den fysiska planeringen av staden. Ingen politiker ville behöva ställas inför något som almstriden igen.

Idag har södra Kungsträdgården kommit att bli allt det som den alternativa stadsmiljörelsen en gång förespråkade. Almarna finns kvar, Tehuset står än och utgör en träffpunkt för många stockholmare under sommarhalvåret. Den del av Arsenalsgatan som låg norr om tehuset och almarna har ersatts av planteringar och en cykelväg. Cykeln, som alltid har varit ett symbolstarkt föremål för den alternativa stadsmiljörelsen, har här alltså helt fått ta

över i bilens ställe. Vad som har hänt är att stadens beslutande organ kommit att anamma den folkliga opinion som kom till uttryck under almstriden.

Vad gäller tunnelbaneplanerna för Kungsträdgården, vilket var den omedelbara anledningen till varför almarna skulle sågas ner, så fick stationen - som vi tidigare har sett - en uppgång öster om Kungsträdgårdsgatan.

Som vi även har sett hade generalplaneberedningen dessutom godkänt ett förslag till en ny gestaltning av Kungsträdgården i vilket almarna skulle ner. Arkitekten Peter Celsings kritikerrosade förslag kom efter almstriden att avfärdas av den nybildade parkförvaltningen med följande motivering:

Ehuru parkförvaltningen erkänner Celsings grandiosa starkt estetiskt betonade uppläggning av projektet insmyger sig samtidigt en tveksamhet beträffande dess anpassning till en nutida cityparks funktioner och till de krav man i dag ställer på ett sådant friluftsrum (citerat efter Asker 1986: 48).

En ny syn på stadsparken, eller cityparken som det kallas här, hade uppenbarligen letat sig in i myndighetskorridorerna. Den funktionalistiska synen på staden med sina ovanifrån kommande direktiv om var och hur människor skulle bo, arbeta och roa sig, hade tagit ett steg mot sin grav samtidigt som alternativrörelsen gått vinnande ur konflikten med en stärkt kassa och ett etablerat namn. Det som var funktionellt för myndigheter och makthavare, och som säkert sågs som det bästa för medborgarna, visade sig inte överensstämma med vad folk ville med sin stad.

Idag, 30 år efter almkonflikten, handlar mycket av innerstadspolitikerna om hur man ska förändra det modernistiska Stockholms symboliska paradplats Sergels torg, hur man ska reparera skadan av innerstadsrivningarna och återbefolka innerstaden, hur man ska anlägga cykelbanor och därigenom främja en livsstil som ligger i linje med den som alternativrörelsen predikade. Samtidigt tillhör kommunala nedsågningar av träd något av det mer känsliga som kommunala myndigheter kan företa sig.

## Litteratur- och källförteckning

### Litteratur

- Anrick, Carl-Julius m. fl. 1929. *En bok om Stockholm*. Stockholm: Svenska Turistföreningen.
- Asker, Bertil. 1986. *Stockholms parker. Innerstaden*. Stockholm: Liber.
- Asplund, Johan. 1991. *Essä om Gemeinschaft och Gesellschaft*. Göteborg: Korpen.
- Becker, Karin. 1995. "Medierna och de rituella processerna" *Gatan är vår!* Red. Klein, Barbro. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Bernow, Roger m. fl. 1973. *Almarna: en studie i opinionsbildning*, Sociosearch 3. Forskningsgruppen för Samhälls- och informationsstudier
- Biedermann, Hans. 1991. *Symbollexikonet*. Stockholm: Forum.
- Cooper, J.C. 1984. *Symboler: en uppslagsbok*. Helsingborg: Forum.
- Eman, Greger. 1999. "Den homosexuella infrastrukturen i Stockholm 1880-1920" *Sympatiens hemlighetsfulla makt*. Red. Söderström, Göran. Stockholm: Stockholmia förlag.
- Folin, Göran. 1981. *Kampen om staden: Stockholms city - ett exempel*. Malmö: Utbildningsproduktion
- Frazer, James. 1992 (1925). *Den gyllene grenen*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Lundin, Claes och Strindberg, August. 1983 (1882). *Gamla Stockholm*. Stockholm: Gidlund.
- Lundin, Claes. 1890. *Nya Stockholm*. Stockholm: Gernandts.
- Lundström, Anna. 1995. "Vi äger gatorna i kväll!" *Gatan är vår!* Red. Klein, Barbro. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Sachs, Josef. 1949. *Mitt livs saldo*. Stockholm: Norstedt.
- Sidenbladh, Göran. 1985. *Norrmalm förnyat 1951-1981*. Stockholm: Arkitektur förlag/ Liber.
- Soja, Edward W. 1985. "The Spatiality of Social Life: Towards a Transformative Retheorisation" *Social Relations and Spatial Structures*. Red. Derek Gregory och John Urry. London: Macmillan.
- Stahre, Ulf. 1999. *Den alternativa staden*. Diss. Etnologiska inst. i Göteborg. Stockholm: Stockholmia förlag.
- Stribolt, Barbro. 1982. *Stockholms 1800-talsteatrar*. Diss. Institutionen för konstvetenskap i Lund. Stockholm: Kommittén för Stockholmsforskning.

Strindberg, August. 1986 (1886). *Tjänstekvinnans son*. Stockholm: Natur och Kultur.

Söderberg, Hjalmar. 1949 (1900). "En Stockholmskrönika från sekelskiftet" *Ur Stockholmslivet: Från Bellman till Hjalmar Söderberg*. Red. Svedfelt, Torsten & Asklund, Erik. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Söderberg, Rolf. 1984. *Stockholmspegel*. Stockholm: Liber förlag.

Tillhagen, Carl-Herman. 1995. *Skogarna och träden: Natursyn i gångna tider*. Stockholm: Carlsson.

Tjerneld, Staffan. 1949. *Stockholmsliv*. Stockholm: P.A. Norstedt & Söners förlag.

Turner, Victor. 1974. *Dramas, Fields and Metaphors: Symbolic Action in Human Society*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.

Turner, Victor. 1977. *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. Ithaca, N.Y.: Cornell U.P.

Wästberg, Per. 1986. *Kungsträdgården*. Stockholm: Bonniers förlag.

### **Tidningar / tidskrifter**

Aftonbladet: 710510, 710511, 710512, 710513, 710514, 710515, 710516, 710517, 710518.

Almbladet: 1971:1, 1971:2.

Dagens Nyheter: 700805, 701215, 710511, 710512, 710513, 710514, 710515, 710516, 710517, 710518, 710519.

Expressen: 710511, 710512, 710513, 710514, 710515, 710516, 710517, 710518, 720511.

Svenska Dagbladet: 710509, 710511, 710513, 710514, 710515, 710516, 710517, 710518, 960511.

### **Otryckta källor**

Beronius, Jens och Magnusson, Per. 1972. "Debatten om Kungsträdgårdens almar", seminarieuppsats vid Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms Universitet.

Sundström, Kjell. 1981. "Processen mot almarna". Del 1, 2, 3. Rapport KTH.

ALMARNÄ I KUNGSTRÄDGÅRDEN, Filmligan 1971.

Alternativ Stad 1997. "Nytt program?! Alternativ Stads manus till ny programförklaring 1997".

Alternativ Stad 1999. "Alternativ Stads historia, organisation och ideologiska inspiration". Version XI. 22/6 -99.

Bandinspelningar, minnesanteckningar och transskriberingar från intervjuer. Förvaras hos författaren

Fältdagbok, 18 sid. 1996. Förvaras hos författaren.